

מכות פרק שני אלו הן הגולין

פרשות רוצח בשוגג בתורה:

שמות כא,יב	מכה איש ומת, מות יומת.
שמות כא,יג	ואשר לא צדה, והאלהים אנה לידו--ושמתי לך מקום, אשר ינוס שמה.
במדבר לה,א	וידבר ה' אל משה, בערבת מואב, על ירדן ירחו - לאמר.
במדבר לה,ב	צו את בני ישראל ונתנו ללויים מנחלת אחזתם ערים לשבת; ומגרש לערים סביבתיים תתנו ללויים.
במדבר לה,ג	והיו הערים להם לשבת; ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכשם ולכל חיתם.
במדבר לה,ד	ומגרשי הערים, אשר תתנו ללויים: מקיר העיר וחוצה אלף אמה סביב.
במדבר לה,ה	ומדתם מחוץ לעיר את פאת קדמה אלפים באמה ואת פאת נגב אלפים באמה ואת פאת ים אלפים באמה ואת פאת צפון אלפים באמה - והעיר בתוך; זה יהיה להם מגרשי הערים.
במדבר לו,ו	ואת הערים, אשר תתנו ללויים - את שש ערי המקלט, אשר תתנו לנס שמה הרצח; ועליהם תתנו ארבעים ושנים עיר.
במדבר לו,ז	כל הערים, אשר תתנו ללויים - ארבעים ושמונה עיר: אתהן ואת מגרשיהן.
במדבר לו,ח	והערים, אשר תתנו מאחזת בני ישראל - מאת הרב תרבו, ומאת המעט איש - כפי נחלתו אשר ינחלו - יתן מעירו ללויים.
במדבר לו,ט	וידבר ה' אל משה לאמר.
במדבר לו,י	דבר אל בני ישראל ואמרת אלהם: כי אתם עברים את הירדן ארצה כנען.
במדבר לו,יא	והקרייתם לכם ערים: ערי מקלט תהיינה לכם; ונס שמה רצח, מכה נפש בשגגה.
במדבר לו,יב	והיו לכם הערים למקלט מגאל; ולא ימות הרצח עד עמדו לפני העדה למשפט.
במדבר לו,יג	והערים אשר תתנו - שש ערי מקלט תהיינה לכם.
במדבר לו,יד	את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען; ערי מקלט תהיינה.
במדבר לו,טו	לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים האלה למקלט: לנס שמה כל מכה נפש בשגגה.
במדבר לו,טז	ואם בכלי ברזל הכהו וימת - רצח הוא; מות יומת הרצח.
במדבר לו,יז	ואם באבן יד אשר ימות בה הכהו, וימת - רצח הוא: מות יומת הרצח.
במדבר לו,יח	או בכלי עץ יד אשר ימות בו הכהו, וימת - רצח הוא: מות יומת הרצח.
במדבר לו,יט	גאל הדם - הוא ימית את הרצח; בפגעו בו הוא ימתנו.
במדבר לו,כ	ואם בשנאה יהדפנו, או השליך עליו בצדיה - וימת -
במדבר לו,כא	או באיבה הכהו בידו וימת - מות יומת המכה, רצח הוא: גאל הדם ימית את הרצח בפגעו בו.
במדבר לו,כב	ואם בפתע, בלא איבה הדפו, או השליך עליו כל כלי - בלא צדיה -
במדבר לו,כג	או בכל אבן אשר ימות בה, בלא ראות, ויפל עליו וימת - והוא לא אויב לו, ולא מבקש רעתו.
במדבר לו,כד	ושפטו העדה בין המכה ובין גאל הדם על המשפטים האלה.
במדבר לו,כה	והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם, והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה; וישב בה עד מות הכהן הגדל אשר משח אתו בשמן הקדש.
במדבר לו,כו	ואם יצא יצא הרצח את גבול עיר מקלטו, אשר ינוס שמה -
במדבר לו,כז	ומצא אתו גאל הדם מחוץ לגבול עיר מקלטו, ורצח גאל הדם את הרצח - אין לו דם.
במדבר לו,כח	כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדל; ואחרי מות הכהן הגדל ישוב הרצח אל ארץ אחזתו.
במדבר לו,כט	והיו אלה לכם לחקת משפט לדורתיכם בכל מושבתיכם.
במדבר לו,ל	כל מכה נפש - לפי עדים ירצח את הרצח; ועד אחד לא יענה בנפש למות.
במדבר לו,לא	ולא תקחו כפר לנפש רצח, אשר הוא רשע למות: כי מות יומת.
במדבר לו,לב	ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן.
דברים ז,מא	אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה שמש
דברים ז,מב	לנס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת, והוא לא שנא לו מתמל שלשם; ונס אל אחת מן הערים האל - וחי:
דברים ז,מג	את בצור במדבר בארץ המישור, לראובני; ואת ראמת בגלעד לגדי, ואת גולן בבשן למנשי.

דברים יט,א כי יכרית ה' אלהיך את הגוים, אשר ה' אלהיך נתן לך את ארצם; וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם.
 דברים יט,ב שלוש ערים תבדיל לך בתוך ארצך, אשר ה' אלהיך נתן לך לרשתה;
 דברים יט,ג תכין לך הדרך: ושלשת את גבול ארצך, אשר ינחילך ה' אלהיך; והיה לנוס שמה כל רצח.
 דברים יט,ד וזה דבר הרצח, אשר ינוס שמה וחי: אשר יכה את רעהו בבלי דעת, והוא לא שנא לו מתמל שלשם,
 דברים יט,ה ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרון לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת: הוא ינוס אל אחת הערים האלה - וחי.
 דברים יט,ו פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח, כי יחם לבבו, והשיגו, כי ירבה הדרך - והכהו נפש; ולו אין משפט מות, כי לא שנא הוא לו מתמול שלשום.
 דברים יט,ז על כן אנכי מצוך לאמור: שלש ערים תבדיל לך.
 דברים יט,ח ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך, ונתן לך את כל הארץ, אשר דבר לתת לאבותיך -
 דברים יט,ט כי תשמר את כל המצוה הזאת לעשתה, אשר אנכי מצוך היום: לאהבה את ה' אלהיך וללכת בדרכיו כל הימים - ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה.
 דברים יט,י ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך, אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה; והיה עליך דמים.
 דברים יט,יא וכי יהיה איש שנא לרעהו וארב לו וקם עליו והכהו נפש ומת, ונס אל אחת הערים האל -
 דברים יט,יב ושלחו זקני עירו ולקחו אתו משם; ונתנו אתו ביד גאל הדם - ומת.
 דברים יט,יג לא תחוס עינך עליו; ובערת דם הנקי מישראל, וטוב לך.

(מכות ז, א)

משנה:

אלו הן הגולין: ההורג נפש בשגגה:

היה מעגל במעגילה (טחין היו גגותיהן בטיט, והגגות לא היו משופעין, אבל הטיט משופעין מעט, כדי שיזובו המים, וטחין אותן בחתיכת עץ עבה וחלקה, ובה בית יד, ודוחפה לצד השיפוע, וחוזר ומושכה אליו, וחוזר ודוחפה (לצד), והטיט מתמרר ומחליק; ובדחיפתו קורוהו 'מעגל' ובמשיכתו קורוהו 'מושך', ושם העץ 'מעגילה')
 נרמב"ם פירוש המשניות: המעגל במעגלה: היא אבן חלקה שהבנאין אצלנו מחליקין וממשמשים בו השטחים עד שמבהיקין, ונפלה עליו והרגתו, היה משלשל בחבית (מן הגג) ונפלה עליו והרגתו (והרג בגופו את חברו), היה יורד (ההורג) בסולם ונפל (מן הסולם) עליו והרגתו - הרי זה גולה (דכל הני - דרך ירידה ניהו; וגבי גלות 'דרך ירידה' בעינן, כדמפרש בגמרא 'ויפל עליו') ;

אבל אם היה מושך במעגילה (ונשמטה מעגילה מידו) ונפלה עליו והרגתו, היה דולה בחבית ונפסק החבל ונפלה עליו והרגתו,

(מכות ז, ב)

[המשך המשנה] היה עולה בסולם ונפל עליו והרגו - הרי זה אינו

גולה;

זה הכלל: כל שבדרך ירידתו - גולה, ושלא בדרך ירידתו - אינו גולה.

תוספות מכות דף ב,א ד"ה מעידין אנו באיש פלוני שחייב גלות. ואי תימא: היאך הם יכולים לחייבו גלות בעדותן? והא יכול לומר "מיד הייתי", כדאמר גבי אכלת חלב בפ"ק דבבא מציעא (דף ג:); [וכריתות]? ויש לומר: דמייירי כשראו בו רגלים לדבר: שנשמט הברזל מקתו, ואיכא למימר דלא נתכוין. אבל קשה מהא דתנן פרק 'אלו הן הגולין' (לקמן דף ט:); דשונא אינו גולה; לאו כי האי גוונא: דומיא דאוהב גולה? ואמאי אינו גולה כיון דדאוי הוי רגלים לדבר? וי"ל דשאני שונא, דיש לנו לומר טפי דבשנאה הכהו.

ועוד י"ל דמייירי שפיר דליכא רגלים לדבר, והשתא ניחא משונא, ומ"מ אוהב גולה כיון דשתיק כשאמרו לו העדים; בודאי אי הוה אמר "לא הרגתיו" יכול לתרץ ולומר לא הרגתיו שוגג אלא מזיד, כמו ב"לא אכלתי חלב", אבל כיון דשתיק - כהודאה דמיא.

גמרא:

מנא הני מילי?

אמר שמואל: דאמר קרא: (במדבר לה,כג) [או בכל אבן אשר ימות בה בלא ראות] ויפל עליו וימות [והוא לא אויב לו ולא מבקש רעתו] - עד שיפול דרך נפילה.

תנו רבנן : (במדבר לה,יא) [והקרייתם לכם ערים ערי מקלט תהיינה לכם ונס שמה רצח מכה נפש] **בשגגה** - פרט למזיד; **בבלי דעת** - פרט למתכוין [אלו אינם גולים; אך לא ברור מכאן אם הם קרובים למזיד או נחשבים לקרוב לאונס].
[דברים ד,מב: לנס שמה רוצח אשר ירצח את רעהו **בבלי דעת** והוא לא שנא לו מתמל שלשם ונס אל אחת מן הערים האל וחי]

[דברים יט,ד: וזה דבר הרצח אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו **בבלי דעת** והוא לא שנא לו מתמל שלשם]
[הגמרא דנה בברייתא הזאת:]

'מזיד' ? פשיטא: בר קטלא הוא!

[תוספות ד"ה פשיטא בר קטלא הוא: תימה: אימא במזיד ולא התרו בו? - וי"ל דהא נמי נפקא לן מ'בלי דעת' דאיכא 'בבלי דעת' יתירא; עוד י"ל דהא נמי פשיטא דלא יגלה: דעל כרוח קרא בלא מתכוין איירי, מדכתיב 'והוא לא שונא'.]

<אלא> אמר רבא (אמר רבא [רבה] גרסינן ולא גרסינן 'אלא') : **אימא: פרט לאומר מותר** (סבור שמותר להרוג את ישראל וזהו מיד שלו) .

אמר ליה אביי: אי אומר מותר - אנוס הוא (והיאך הוא קורוהו 'מזיד') ?
אמר ליה: שְׁאֲנִי אומר: האומר מותר - קרוב למזיד הוא.
[##] ההורג רודף - ונתברר שהרודף היה גואל הדם, וברשות רדף - האם אינו 'אומר מותר' ?]

[תוספות ד"ה אלא פרט לאומר מותר: קשה: דגבי חלב וגבי שבת דכתיב בשניהם 'שגגה' וחייבין: פרק כלל גדול (שבת דף סח: ושם) בתינוק שנשבה לבין הנכרים! וי"ל דשאני הכא, דכתיב 'שגגה' יתירא [במדבר לה פסוקים יא, טו] - למעוטי אומר מותר.]

'בבלי דעת' - פרט למתכוין.

מתכוין? - פשיטא! בר קטלא הוא!

אמר רבה: פרט למתכוין להרוג את הבהמה והרג את האדם, לגוי והרג את ישראל, לנפל והרג בן קיימא.
[##] שני אלה - אין עיר המקלט קולטתו ומותר הוא לגואל הדם]

תנו רבנן : (במדבר לה,כב) [ואם בפתע בלא איבה הדפו או השליך עליו כל כלי בלא צדיה] **'אם בפתע' - פרט לקרן זוית** (שלשון 'פתע' הוא בסמוך, כדמתרגמינן 'בתכיף'; פרט לקרן זוית: אם היה זה יוצא ממבוי זה ונכנס, לזה לפנות לימין או לשמאל, וסכיננו בידו, וזה בא כנגדו בקרן זוית ולא ראהו והרגו) ;

'בלא איבה' - פרט לשונא [סיפרי פרשת מסעי פסקא קס];

[תוספות דף ח,א ד"ה (לעיל) בלא איבה פרט לשונא: תימה: אמאי איצטריך האי קרא? תיפוק ליה דכתיב במשנה תורה 'והוא לא שונא' [דברים ד,מב:] וצ"ע. ושמא יש לומר: דבמשנה תורה נחזרת ונשנית בשביל דבר שנתחדש מ'יער', והרבה פרשיות יש בענין זה במשנה תורה, אבל לא קשה מ'ולא אויב לו' דב'אלה מסעי' [במדבר לה,כג]: דההוא איצטריך למימר אפילו לא אויב לו [לעדים ולדיינים] כדאמרין בסנהדרין (דף כט.) (במשנה תורה כתיב נמי **'כי לא שונא הוא לו'** משום פרשה שנשנית); כך נראה למשי"ח.]

'הדפו' - שדחפו בגופו (בלא מתכוין) ;

'או השליך עליו' - להביא ירידה שהיא צורך עליה (כגון: הרוצה להרים ידו בכח, וגרון בידו, ומשפיל תחלה את גופו, ושוחה לפניו כדי להרים בכח, ובהשפלתו הרג; דלא תימא 'הואיל וצורך עליה היא - פטור מגלות, דהא כתיב ויפל' [אלא הוא חייב גלות]) ;

'בלא צדיה' - פרט למתכוין לצד זה והלכה לה לצד אחר ('צדיה' לשון צידוד: שלא נתכוין לצדד לצד שני) ;

(שמות כא,יג) **ואשר לא צדה** [והאלקים אנה לידו ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה] (שלא נתכוין לזרוק בצדו ובסמוך לו אלא למקום שזרק, אבל לא היה יודע שיש שם אדם) - **פרט למתכוין לזרוק שתיים וזרק ארבע** (וכן לזרוק ארבע וזרק שמונה) .

[סיפרי פרשת שופטים פסקא קפב; מכות פ"ב מ"ב] (דברים יט,ה) **ואשר יבא את רעהו ביער** [לחטב עצים ונדחה ידו בגרון ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי] ; מה **יער רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם** - **אף כל רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם** (יצאה חצר של בעל הבית [ספרי שופטים קפב]) .

[##] נאראה לפי רש"י שכל אלו המיעוטים נחשבים קרוב למזיד, והמיעוט הוא שאין עיר מקלט קולט אותם, וכשריבה: להביא ירידה שהיא צורך עליה - להרבות שגולה.]

בעא מיניה רבי אבהו מרבי יוחנן: היה עולה בסולם ונשמט השליכה מתחתיו ונפלה והרגה - מהו? כי האי גוונא 'עליה' היא (בתר ידיה

אזלינן, והוא היה עסוק בעליה) ? או 'ירידה' היא (או בתר שליבה אזלינן; והעולה עליה היה דוחקה ומשפילה כלפי מטה) ?

אמר ליה: כבר נגעת בירידה שהיא צורך עליה (והא רבינן לה לעיל לחיובא). איתיביה: 'זה הכלל כל שבדרך ירידתו גולה שלא בדרך ירידתו אינו גולה': 'שלא בדרך ירידתו' - לאיתויי מאי? לאו לאיתויי כהאי גוונא?

ולייטעמיך - 'כל שבדרך ירידתו' לאיתויי מאי? - אלא לאיתויי קצב? הכא נמי [ברישא] לאיתויי קצב, דתניא: קצב שהיה מקצב: תנא חדא: ' (הרג) לפניו חייב, לאחריו פטור', ותניא אידך: 'לאחריו חייב לפניו פטור', ותניא אידך 'בין לפניו ולא קשיא: כאן בירידה שלפניו ועליה שלאחריו, כאן בעליה שלפניו וירידה שלאחריו, כאן בירידה שלפניו ושל אחריה, כאן בעליה שלפניו ושל אחריה' (כל דרך עליה פטור וכל דרך ירידה חייב; הלכך: הא דתניא 'לפניו חייב לאחריו פטור' - בירידה שלפניו ועליה של אחריה: השפיל זרועו כדי להרים בכח, והרים מכח לפניו בהשפלתו - חייב; הרג בעלייתו לאחריו - פטור; והא דתניא 'לאחריו חייב לפניו פטור' - בעליה שלפניו וירידה שלאחריו, כגון: המרים ידו בכח עד שהשפילו דרך אחוריו ממעל לכתפיו, וחזר והגביהן להכות לפניו: הרג בהשפלתו דרך אחוריו - חייב; הרג בהגבהתו פטור; והוא דתניא 'בין לפניו ובין לאחריו חייב' - בירידה שלפניו או שלאחריו; והא דתניא 'בין לפניו ובין לאחריו פטור' - בעליה שלפניו ושל אחריה).

לימא (הך בעיא דרבי אבהו) כתנאי: היה עולה בסולם ונשמטה שליבה מתחתיו: תני חדא 'חייב' ותניא אידך 'פטור'; מאי? לאו בהא קא מיפלגי: דמר סבר 'ירידה' היא ומר סבר 'עליה' היא?

לא, דכולי עלמא 'עליה' היא, ולא קשיא: כאן לניזקין כאן לגלות (לניזקין חייב: אם לא הרגו אלא הזיקו - חייב, דלניזקין לא שני לן בין שוגג למזיד, בין ירידה לעליה, כדאמרין בבבא קמא (דף כו:): 'פצע תחת פצע' - לחייב על השוגג כמזיד ואונס כרצון).

ואיבעית אימא: הא והא לגלות, ולא קשיא: הא דאתליע (חייב: שכל שליבה שהתליעה, כשדורסין עליה - נכפפת היא למטה, וירידה היא) הא דלא אתליע (ואם לא התליעה אין כאן ירידה);

ואיבעית אימא: הא והא דלא אתליע, ולא קשיא: הא דמיהדק (אם היתה השליבה מלא הנקב שהיא תחובה בו ואחזזה יפה יפה - אין כאן דרך ירידה, ופטור) והא דלא מיהדק (ירידה יש כאן, וחייב).

משנה:

נשמט הברזל מקתו והרג: רבי אומר: אינו גולה, וחכמים אומרים: גולה.

מן העץ המתבקע (יצא קיסם, וניתן למרחוק והרג): רבי אומר: גולה: וחכמים אומרים: אינו גולה.

גמרא:

תניא: אמר להם רבי לחכמים: וכי נאמר [דברים יט, ה]: ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי (דברים יט, ה): 'ונשל הברזל מעצן' ? והלא לא נאמר אלא 'מן העץ' !! ועוד: נאמר 'עץ' למטה ('ונשל הברזל מן העץ'), ונאמר 'עץ' למעלה ('לכרות העץ'): מה עץ האמור למעלה - מן העץ המתבקע, אף עץ האמור למטה - מן העץ המתבקע.

[לפי הרמב"ם רבי מדבר במקרה שבקבות המכה בעץ - ניתק הברזל מכתו, ואין מדובר בשבב עץ כלל.]

אמר רב חייא בר אשי אמר רב: ושניהם מקרא אחד דרשו: 'ונשל הברזל מן העץ': רבי סבר יש אם למסורת (כמה שנמסרה כתב של תיבה למטה - אנו צריכין לדורשה, ולא לפי המקרא): 'ונישל' כתיב (כשאתה קורא 'ונשל' אתה מוסיף הברה של אל"ף או של ה"א בין נ"ן לשי"ן, ולפי המסורת 'ונישל' כתיב, ופירושו נישל: שהשיל הברזל מן העץ המתבקע, ומצא את רעהו), ורבנן סברי: יש אם למקרא: 'ונשל' קרינן (לשון פועל: הברזל עצמו נשל מעל עצו).

ורבי - 'יש אם למסורת' סבירא ליה?

(מכות ח, א)

והאמר רב יצחק ברבי יוסף (בסנהדרין בשמעתא קמייתא (דף ט.)) : אמר רבי יוחנן: רבי, ורבי יהודה בן רועץ, ובית שמאי, ורבי שמעון, ורבי עקיבא - כולו סבירי להו יש אם למקרא'!!

היינו דקאמר להו (דקא הדרבי ואמר) 'ועוד' (בגזירה שוה).

[## האם זה גזירה שוה? האם יש כאן מופנה? יותר נראה שיש כאן 'ילמד תחתון מעליון', או 'דבר הלמד מענינו!']

[הרש"ש על רש"י ד"ה יש אם למסורת: ופירוש 'נישל' - שהשיל הברזל כו': רצה לומר שהוא מבנין **פעל** הדגוש במשקל 'פָּקַד', ואחד מהוראותיו להוציא הפעלים העומדים בקל; ותוי"ט במחכ"ת שגה בהבנתו; ועי' צה"ת בל"ד מפעלים; אבל קשה דפעל נשל מצינו יוצא גם בקל, כמו 'ונשל כו' את הגוים' של נעליך' ואם כן אף אם רבי יסבור יש אם למקרא מכל מקום מפורש הכא דמן העץ המתבקע קאמר, מדלא כתב 'מעצו'! וואולי יש לומר: דכאן הוה כמו יוצא לשלישי מדל"כ 'ונשל הברזל עץ' אלא 'מן העץ' משמע דהברזל עשה שיטיל העץ קיסם ממנו.]

אמר רב פפא: מאן דשדא פיסא (רגב: גוש עפר; כלישני"א בלע"ז) לדיקלא ואתר תמרי (והשיר תמרים), ואזול תמרי וקטול - באנו למחלוקת דרבי ורבנן (דהיינו דומיא דמן העץ המתבקע).

פשיטא!?

מהו דתימא (הא לרבי-) כ'כח כחו' דמי (ופטור, שהרגב היה כח ראשון, ונשירת התמרים היה כח שני) - קא משמע לן (שהרגב - כגרון, והתמרים - כקיסם הניתז).

אלא 'כח כחו' לרבי - היכי משכחת לה?

כגון דשדא פיסא ומחיה לגרמא (הוא עץ החירות שהתמרים תלוין אצלו), ואזיל גרמא ומחיה לכבאסא (הוא אשכול התמרים המקובצים יחד), ואתר תמרי ואזול תמרי וקטול.

משנה:

הזורק אבן לרשות הרבים והרג - הרי זה גולה.

רבי אליעזר בן יעקב אומר: אם מכשיצאתה האבן מידו הוציא הלה את ראשו וקבלה - הרי זה פטור (מפרש טעמא בגמרא).

זרק את האבן לחצרו והרג: אם יש רשות לניזק ליכנס לשם - גולה, ואם לאו - אינו גולה, שנאמר (דברים יט, ה) ואשר יבא את רעהו ביער [לחטב עצים ונדחה

ידו בגרון לכת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחין] - מה היער רשות לניזק ולמזיק ליכנס לשם, אף כל רשות לניזק ולמזיק להכנס לשם - יצא חצר בעל הבית שאין רשות לניזק ליכנס לשם.

אבא שאול אומר: מה חטבת עצים רשות - אף כל רשות, יצא האב המכה את בנו (להטותו לדרך אחרת), והרב הרודה את תלמידו, ושליח בית דין

(המלקה ארבעים לחייב מלקות) [רמב"ם: שליח בית דין להביא את הנאשם שמסרב לבוא, והכהו השליח].

[## והרופא המטפל?]

גמרא:

'לרשות הרבים' מזיד הוא!?

אמר רב שמואל בר יצחק: בסותר את כותלו.

איבעי ליה לעיוני!?

בסותר את כותלו בלילה.

בלילה נמי איבעי ליה לעיוני!?

בסותר את כותלו לאשפה.

האי 'אשפה' - היכי דמי? אי שכיחי בה רבים - פושע הוא, אי לא

שכיחי בה רבים - אנוס הוא?

אמר רב פפא: לא צריכא אלא לאשפה העשויה ליפנות בה (בני אדם לנקביהם) בלילה ואין עשויה ליפנות בה ביום, ואיכא דמקרי ויתיב (ליפנות ביום): פושע לא הוי, דהא אינה עשויה ליפנות בה ביום; אונס נמי לא הוי, דהא איכא דמקרי ויתיב.

רבי אליעזר בן יעקב אומר וכו' [אם מכשיצאתה האבן מידו הוציא הלה את ראשו וקבלה - הרי זה פטור]:
תנו רבנן: [דברים יט, ה] ואשר יבא את רעהו ביער לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי 'ומצא' (משמע שהוא שם ומצאו נשירת נשל הברזל) - פרט לממציא את עצמו (אחרי כן הוציא הלה את ראשו מן החלון וקיבל האבן במצחו); מכאן אמר רבי אליעזר בן יעקב: אם משיצתה האבן מידו הוציא הלה את ראשו וקבלה - פטור.

למימרא ד'מצא' - מעיקרא משמע? ורמינהי [סיפרא בהר פרשה ג; משנה ערכין פט, ט מ"ב]: 'ומצא' [ויקרא כה, כז: ואיש כי לא יהיה לו גאל והשיגה ידו ומצא כדי גאלתו] - פרט למצוי (במוכר שדה אחוזתו (ובא לגואלו) כתיב 'והשיגה ידו ומצא' - פרט למצוי: אם היתה גאולה זו מצויה בידו כשמוכרה - אין כופין את הלוקח להחזירה לו ליפדות): שלא ימכור ברחוק ויגאול בקרוב, ברעה ויגאול ביפה'!!

אמר רבא: הכא מענייניה דקרא והתם מענייניה דקרא: התם מענייניה דקרא: 'ומצא' דומיא ד'והשיגה ידו' מה 'והשיגה ידו' - מהשתא, אף 'מצא' נמי מהשתא; הכא מענייניה דקרא: 'ומצא' דומיא ד'יער': מה יער: מידי דאיתיה מעיקרא - אף 'ומצא' נמי: מידי דאיתיה מעיקרא.

הזורק את האבן וכו' [אבא שאול אומר: מה חטבת עצים רשות - אף כל רשות, יצא האב המכה את בנו, והרב הרודה את תלמידו ושליח בית דין]:
אמר ליה ההוא מרבנן לרבא: ממאי דמחטבת עצים דרשות? דלמא מחטבת עצים דסוכה ומחטבת עצים דמערכה, ואפילו הכי אמר רחמנא ליגלי?
אמר ליה: כיון דאם מצא חטוב <אינו חוטב> - לאו מצוה, השתא נמי (כי לא מצא חטובה) לאו מצוה (אין החטבה מצוה, אלא עשיית הסוכה).
איתיביה רבינא לרבא: 'יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח בית דין'; לימא: כיון דאילו גמיר לאו מצוה (להכותו), השתא נמי לאו מצוה!?

התם, אף על גב דגמיר - מצוה, דכתיב (משלי כט, יז) יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך.

הדר אמר רבא: לאו מילתא היא דאמרי (ראיה טובה מזו היה לי להשיבו מן המקרא עצמו דלאו בחטבה דמצוה איירי): [דברים יט, ה] ואשר יבא את רעהו ביער [לחטב עצים ונדחה ידו בגרזן לכת העץ ונשל הברזל מן העץ ומצא את רעהו ומת הוא ינוס אל אחת הערים האלה וחי] - <מה יער> דאי בעי עייל ואי בעי לא עייל, ואי סלקא דעתך 'מצוה' - מי סגי דלא עייל?

אמר ליה רב אדא בר אהבה לרבא: כל היכא דכתיב 'אשר' - 'דאי בעי' הוא? אלא מעתה (במדבר יט, כ) ואיש אשר יטמא ולא יתחטא [ונכרתה הנפש ההוא מתוך הקהל כי את מקדש ה' טמא מי נדה לא זרק עליו טמא הוא] - אי בעי מיטמא אי בעי לא מיטמא (אותו חייב לך הכתוב כרת אם נכנס למקדש בטומאה זו), מת מצוה דלא סגי דלא מיטמא - הכי נמי דפטור (מכרת)!!
שאני התם דאמר קרא

(מכות ח, ב)

'טמא יהיה'¹ [במדבר יט, ג]: כל הנגע במת בנפש האדם אשר ימות ולא יתחטא את משכן יהוה טמא ונכרתה הנפש ההוא מישראל כי מי נדה לא זרק עליו טמא יהיה עוד טמאתו בו] - מכל מקום.
[ותוספות ד"ה טמא יהיה מכל מקום. קשה לישתוק מ'אשר', ומ'יהיה'? ויש לומר ד'אשר' - אורחיה דקרא הוא.]

¹ ואולי צ"ל מאותו פסוק, שבסופו 'טמא הוא', וזה מתאים לה שאמר רבא בתחילת דבריו: הדר אמר רבא: לאו מילתא היא דאמרי (ראיה טובה מזו היה לי להשיבו מן המקרא עצמו דלאו בחטבה דמצוה איירי); אך אז - אם הלימוד מ'טמא הוא' - ההמשך אינו נכון, עיין הערה להלן:

ההוא - מיבעי ליה לכדתניא: 'טמא יהיה' לרבות טבול יום (שאם נכנס למקדש ענוש כרת); 'טומאתו בו' לרבות מחוסר כיפורים (מאותן טומאות הצריכות קרבן, וטבל והעריב שמשו ולא הביא כפרתו ונכנס למקדש - חייב; וארבע טומאות הן הסעונות קרבן: הזב והזבה והיולדת והמצורע) !?

אמר ליה: אנא מ'עוד טומאתו [בו]' קא אמינא ('עוד' קרא יתירא לדרשא הוא).²

איכא דמתני לה (להא דאמר ליה ההוא מרבנן לרבא, והא דאותביה רבינא) אהא נשמנה שביעית פ"א מ"ד]:

'(שמות לד, כא) [ששת ימים תעבד וביום השביעי תשבת] בחריש ובקציר תשבות; רבי עקיבא אומר: אינו צריך לומר חריש של שביעית וקציר של שביעית (דעל כרחך בשביעית דשמיטה הכתוב מדבר), שהרי כבר נאמר (ויקרא כה, ד) [ובשנה השביעית שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה] שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור (דאי דכתיב: דאינן השביעי קאי - מאי שנא חריש וקציר דנקט?); אלא (הכי קאמר: 'ששת ימים תעבד ובשביעי תשבות' והשנה שאתה עובד בהן - בחריש ובקציר תשבות): אפילו חריש של ערב שביעית שנכנס לשביעית (שלא יחרוש בשנית חרישה המועלת לשביעית), וקציר של שביעית שיצא למוצאי שביעית (שאם הביאה שליש בשביעית - מאז היא ראויה ליקצר, ואם קצרה בשמינית - צריך לנהוג בה קדושת שביעית) ! רבי ישמעאל אומר: מה חריש רשות - אף קציר רשות, יצא קציר העומר שהוא מצוה (ובשבת קאי; ולהכי נקט 'חריש' ו'קציר', לומר לך: מה החריש שאני אוסר לך בשבת - חריש של רשות הוא: שאין לנו חריש של מצוה - אף קציר: איני אוסר לך אלא של רשות; יצא קציר העומר) ;

אמר ליה ההוא מרבנן לרבא: ממאי דחרישה דרשות? דלמא חרישה עומר, דמצוה, ואפילו הכי אמר רחמנא 'תשבות' ? אמר ליה: כיון דאם מצא חרוש אינו חורש - לאו מצוה (אבל קציר - אפילו מצא קצור מצוה לקצור לשמה, דכתיב 'קצרתם [את קצירה] והבאתם את עומר' [ויקרא כג, י]). איתיביה רבינא לרבא: 'יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח בית דין' - ואמאי? לימא 'כיון דאילו גמיר לאו מצוה - השתא נמי לאו מצוה' ? התם, אף על גב דגמיר - מצוה, דכתיב (משלי כט, יז) 'יסר בנך ויניחך ויתן מעדנים לנפשך'.

הדר אמר רבא: לאו מילתא היא דאמרי (שהיה לי להשיבו תשובה נצחת דקרא לאו במצוה איירי): קצירה דומיא דחרישה: מה חרישה: מצא חרוש אינו חורש (מה חריש בכל מקום מצא חרוש אין מצוה לחרוש) - אף קצירה נמי: >מצא קצור אינו קוצר< (בהכי עסקינן: שאם מצא קצור אין מצוה לקצור, יצא קציר העומר שאפילו מצא קצור - מצוה לקצור); ואי סלקא דעתא מצוה (בקציר של מצוה), מצא קצור אינו קוצר (תמיהא היא זו) ? מצוה לקצור ולהביא !?

משנה:

האב גולה על ידי הבן (אם הרגו לבנו בשוגג) והבן גולה על ידי האב; הכל גולין (מפרש בגמרא לאיתויי מאי) על ידי ישראל, וישראל גולין על ידיהן, חוץ מגר תושב (שאין ישראל גולה על ידו); וגר תושב אינו גולה אלא על ידי גר תושב.

גמרא:

'האב גולה על ידי הבן' ? והאמרת 'יצא האב המכה את בנו' ? דגמיר.

והאמרת אף על גב דגמיר - מצוה קעביד?

בשוליא דנגרי (בלימוד חרש עצים: שאינו מלמדו תורה אלא אומנות; 'שוליא' = יינינד'רינו).

² לימוד זה כמו הלימוד בסיפרי פרשת חקת פיסקא קכה: הזה ושינה ולא טבל מנין? תלמוד לומר 'טמאתו בו'; הזה וטבל ולא העריב שמשו מנין? תלמוד לומר: 'עוד טומאתו בו'. -

שוליא דנגרי - חיותא היא דלמדיה (ואף זו מצוה על האב ללמדו, דילפינן לה מקרא בפרק קמא דקדושין (דף ל:): דכתיב 'ראה חיים עם אשה אשר אהבת' [קהלת ט, ט] הקיש אומנות שהוא חיותו לאשה: כשם שאביו חייב להשיאו אשה, כדכתיב 'וקחו לבניכם נשים' [ירמיהו כט, ו] - כך חייב ללמדו אומנות) ! ? דגמיר אומנותא אחרייתי .

והבן גולה ע"י האב :
ורמינהי (גבי הורג בשגגה כתיב:) (במדבר לה, טו) [לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהיינה שש הערים האלה למקלט לנוס שמה כל] מכה נפש [בשגגה] - פרט למכה אביו (שלא חייב גלות אלא למי שהכאתו תלויה בנפשו: שאינו חייב עליו אלא אם כן הרגו, יצא מכה אביו שהוא חייב עליו מיתה בחבורה בעלמא; וקא סלקא דעתא דממעט ליה מגלות אפילו הרגו) !

אמר רב כהנא: לא קשיא: הא רבי שמעון, והא רבנן: לרבי שמעון, דאמר (בסנהדרין בפרק 'ארבע מיתות' (דף מט:)) חנק חמור מסייף (ולדידיה ההורג את אביו בחנק, דתנן (שם פא.) 'מי שנתחייב שתי מיתות בית דין נידון בחמורה', וההורג אביו חייב שתי מיתות: שהעושה חבורה באביו מן הנחנקין הן, והמכה נפש מן הנהרגין, וכאן יש חבורת אביו ורציחה; ולרבי שמעון, דאמר חנק חמור, אם היה זה מזיד - היה בחנק) - שגגת סייף ניתנה לכפרה, שגגת חנק לא ניתנה לכפרה (ועכשיו שהוא שוגג לא נתנה שגגתו לכפרה בגלות: אם נתנה תורה כפרה לשגגת סייף שהיא קלה - לא נתנה כפרה לשגגת חנק); לרבנן, דאמרי סייף חמור מחנק - הורג אביו [בשוגג] שגגת סייף הוא (שהרי אילו מזיד היה נידון בחמורה שהיא סייף), ושגגת סייף ניתנה לכפרה (בגלות).
רבא אמר: (ברייתא נמי - רבנן, וההורג את אביו נמי גולה, דשגגת סייף היא; והא דקתני 'פרט למכה אביו' - ('פרט לעושה חבורה באביו בשוגג' (לאו להורגו קא ממעיט, אלא בעושה בו חבורה בשוגג)) : סלקא דעתא אמינא כיון דבמזיד בר קטלא הוא בשוגג נמי ליגלי - קא משמע לן .

הכל גולין על ידי ישראל וכו' נוישראל גולין על ידיהן, חוץ מגר תושב:] :
'הכל גולין על ידי ישראל' - לאיתווי מאי?
לאיתווי עבד וכותי .
תנינא להא, דתנו רבנן: 'עבד וכותי גולה ולוקה על ידי ישראל, וישראל גולה ולוקה על ידי כותי ועבד' !
בשלמא עבד וכותי גולה ע"י ישראל ולוקה: 'גולה' - דקטליה, ו'לוקה' - דלטייה (ואמרין [בשבועות] (דף לה.) 'המקלל את חבירו עובר בלא תעשה', ואתיא במה הצד מהמקלל דיין ונשיא וחרש (סנהדרין דף סו.)), אלא ישראל גולה ולוקה ע"י כותי?
בשלמא 'גולה' - דקטליה, אלא 'לוקה' אמאי? דלטייה? (שמות כב, כז) [אלהים לא תקלל] ונשיא בעמך לא תאור - בעושה מעשה עמך?
אלא אמר רב אחא בר יעקב: כגון שהעיד בו (שהוא חייב מלקות) והוזם .
דכוותיה גבי עבד שהעיד בו והוזם - עבד בר עדות הוא?
אלא אמר רב אחא בריה דרב איקא: הכא במאי עסקינן? כגון שהכהו הכאה

(מכות ט, א)
שאינ בה שוה פרוטה (שאם יש בה תשלומי פרוטה - משלם ואינו לוקה, דילפינן בכתובות ב'אלו נערות' (דף לב:) 'בפירוש ריבתה תורה חובל בחבירו לתשלומין', וכי אין בה שוה פרוטה - לוקה שעבר על 'לא תוסיף פן יוסיף' [דברים כה, ג]), דאמר רבי אמי אמר רבי יוחנן: הכהו הכאה שאין בה שוה פרוטה - לוקה, ולא מקשינן הכאה לקללה (לומר שכשם שאינו לוקה על קללתו, דכתיב 'בעמך' - כך לא ילקה על הכאתו; ופלוגתא היא בסנהדרין: דאיכא דמקיש ואיכא דלא מקיש) .

חוץ מעל ידי גר תושב וכו' [וגר תושב אינו גולה אלא על ידי גר תושב]:
(ומשמע דמתרווייהו ממעט ליה: דלא הוא גולה ע"י הריגתו אלא נהרג, ולא ישראל גולה עליו); אלמא גר תושב - עובד כוכבים הוא!
אימא סיפא: 'גר תושב גולה ע"י גר תושב' !
אמר רב כהנא: לא קשיא: כאן - בגר תושב שהרג גר תושב (גולה, כדקתני בהדיא), כאן (ורישא) - בגר תושב שהרג ישראל (אינו גולה דלא סגי ליה בגלות) [עיי' רבנו חננאל] .

איכא דרמי קראי אהדדי: כתיב (במדבר לה, טו) לבני ישראל ולגר ולתושב בתוכם תהינה שש הערים [למקלט לנוס שמה כל מכה נפש בשגגה], וכתיב (במדבר לה, יב) והיו לכם הערים למקלט [מגאל ולא ימות הרצח עד עמדו לפני העדה למשפט] - לכם ולא לגרים?!

אמר רב כהנא: לא קשיא: כאן [פסוק יב] בגר תושב שהרג ישראל, כאן [פסוק טו] בגר תושב שהרג גר תושב;

ורמינהי: 'לפיכך גר ועובד כוכבים שהרגו נהרגין' (אשבע מצות שנצטוו בני נח קאי, וקיימא לן 'אזהרתן זו היא מיתתן'; לפיכך גר תושב או עובד כוכבים שהרגו נהרגין ואפי' בשוגג שאין בני נח צריכין התראה כדאמרינן בסנהדרין (דף נז.)) ; קתני גר דומיא דעובד כוכבים: מה עובד כוכבים: לא שנא דקטל בר מיניה (עובד כוכבים כמותו) ולא שנא דקטל דלאו בר מיניה (ישראל), נהרג - אף גר (תושב): לא שנא דקטל בר מיניה (גר תושב כמותו) ולא שנא קטל דלאו בר מיניה (ישראל) - נהרג?!

אמר רב חסדא: לא קשיא: כאן שהרגו דרך ירידה, כאן שהרגו דרך עלייה: דרך ירידה, דישראל גלי - איהו נמי סגי ליה בגלות; דרך עלייה - דישראל פטור - הוא נהרג.

אמר ליה רבא: ולאו קל וחומר הוא: ומה דרך ירידה דישראל גלי איהו נמי סגי ליה בגלות, דרך עלייה - דישראל פטור - איהו נהרג?

אלא אמר רבא: באומר מותר (נהרג, דלאו בר גלות הוא).

אמר ליה אביי: 'אומר מותר' - אנוס הוא!

אמר ליה: שְׁאֲנִי אומר: אומר מותר קרוב למזיד הוא.

ואזדו לטעמיהו (רב חסדא דלא בעי לשנויי באומר מותר דקטבר אנוס הוא ורבא דאמר נהרג), דאיתמר: כסבור בהמה ונמצא אדם, כנעני ונמצא גר תושב (הרי זה כאומר מותר שהיה לו ללמוד, ואף זה היה לו לעיין; ובגר תושב עסקינן): רבא אומר: חייב (מיתה): אומר מותר קרוב למזיד הוא; רב חסדא אומר: פטור: אומר מותר אנוס הוא.

איתיביה רבא לרב חסדא: (בראשית כג), [ויבא אלקים אל אבימלך בחלום הלילה ויאמר לו] הנך מת על האשה אשר לקחת [והוא בעלת בעל]; מאי לאו בידי אדם (בדיני בני נח, וזה אומר מותר היה כסבור אחות אברהם היא)?

לא בידי שמים; דיקא נמי דכתיב (בראשית כו), [ויאמר אליו האלהים בחלום, גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת ואחשך גם אנכי אותך] מחטוא לי [על כן לא נתתיך לנגע אליה].

ולטעמיך (בראשית לט, ט) [איננו גדול בבית הזה ממני ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו ואין אעשה הרעה הגדלה הזאת] וחטאתי לאלהים - לאלהים ולא לאדם (והלא יודע שהיא אשת איש)?! אלא דינו מסור לאדם; הכא נמי דינו מסור לאדם.

איתיביה אביי לרבא: (בראשית כד), [ואבימלך לא קרב אליה ויאמר: ד'] הגוי גם צדיק תהרוג (קסלקא דעתא שהודה לו הקב"ה, אלמא אנוס הוא)?!

התם כדקא מהדרי עלויה (לא הודה לדבריו, שהשיב לו תשובה שחייב מיתה, שאינו צדיק בדבר, שהיה לו ללמוד דרך ארץ, כדמפרש ואזיל): (בראשית כז), [ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך וחי] ואם אינך משיב דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך] -

(מכות ט, ב)

אשת נביא הוא דתיהדר, דלאו נביא לא תיהדר? אלא כדאמר רבי שמואל בר נחמני, דאמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: הכי קאמר ליה: 'ועתה השב אשת האיש' מכל מקום; ודקאמרת 'הגוי גם צדיק תהרוג' [פסוק ה] הלא הוא אמר לי אחותי היא וגו' [והיא גם היא אמרה אחי הוא בתם לבבי ובנקין כפי עשיתי זאת]: נביא הוא, וממך למד: אכסנאי הוא שבא לעיר - על עסקי אכילה ושתייה שואלין אותו, כלום שואלין אותו "אשתך זו"? "אחותך זו"? - מכאן שבן נח נהרג: שהיה לו ללמוד ולא למד.

משנה:

הסומא אינו גולה - דברי רבי יהודה; רבי מאיר אומר: גולה.

השונא אינו גולה.

רבי יוסי אומר: השונא נהרג, מפני שהוא כמועד (כמותרה עליו ועובר על התראה, דודאי לדעת הרגו).

רבי שמעון אומר: יש שונא גולה ויש שונא שאינו גולה (ולא נהרג); זה הכלל כל שהוא יכול לומר לדעת הרג (כל הריגה שיכולין לומר על הריגה זו שלדעת היתה) - אינו גולה (לפי שחשוד הוא על כך), ושלא לדעת הרג (כשהריגה זו ודאי שלא לדעת: שאין אדם יכול לומר עליה 'לדעת היתה') - הרי זה גולה (ובגמרא מפרש לה).

להיכן גולין? - לערי מקלט: לשלש שבועות הירדן ולשלש שבארץ כנען, שנאמר (במדבר לה, יד) את שלש הערים תתנו מעבר לירדן ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען [ערי מקלט תהיינה];

עד שלא נבחרו שלש שבארץ ישראל (היינו: כל ארבע עשרה שכבשו וחלקו; ואחר כך הבדילו יהושע) - לא היו שלש (שהבדיל משה) שבועות הירדן קולטות, שנאמר (במדבר לה, יג) [והערים אשר תתנו] שש ערי מקלט תהיינה [לכם] - עד שיהיו ששת קולטות כאחת;

ומכוונות להן דרכים מזו לזו, שנאמר (דברים יט, ג) תכין לך הדרך ושלשת [את גבול ארץ אשר ינחילך ה' אלקיך והיה לנוס שמה כל רצח];

ומוסרין להן שני תלמידי חכמים שמא יהרגנו בדרך, וידברו אליו (אל גואל הדם, ואומרים לו: "אל תנהג בו מנהג שופכי דמים! בשגגה בא מעשה לידו");

רבי מאיר אומר: <אף> הוא מדבר על ידי עצמו, שנאמר (דברים יט, ד) וזה דבר הרוצח [אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שנא לו מתמל שלשם];

רבי יוסי בר יהודה אומר: בתחלה (כלומר: תחלת משפט) אחד שוגג ואחד מזיד (כל הרוצחים ואפילו מזידין) מקדימין לערי מקלט (ויליף טעמא בסיפרא דבי רב מואב לו גוי ונס אל אחת וגו'), ובית דין שולחין ומביאין אותו משם; מי שנתחייב מיתה בבית דין - הרגוהו; ושלא נתחייב מיתה - פטרוהו; מי שנתחייב גלות - מחזירין אותו למקומו, שנאמר (במדבר לה, כה) [והצילו העדה את הרצח, מיד גאל הדם] והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו [אשר נס שמה וישב בה עד מות הכהן הגדל אשר משח אתו בשמן הקדש].

גמרא:

תנו רבנן: שלש ערים הבדיל משה בעבר הירדן וכנגדן הבדיל יהושע בארץ כנען;

ומכוונות היו (אלו נגד אלו בשתי שורות) כמין שתי שורות שבכרם: חבורן ביהודה [יהושע כז, א] ויקדשו את קדש בגליל בהר נפתלי ואת שכם בהר אפרים ואת קרית ארבע היא חבורן בהר יהודה] - כנגד בצר במדבר [דברים ד, מג]: את בצר במדבר בארץ המישר לראובני ואת ראמת בגלעד לגדי ואת גולן בבשן למנשי; שכם בהר אפרים - כנגד רמות בגלעד; קדש בהר נפתלי - כנגד גולן בבשן.

'ושלשת' [דברים יט, ג]: תכין לך הדרך ושלשת את גבול ארץ אשר ינחילך ה' אלקיך והיה לנוס שמה כל רצח] - שיהיו משולשין (כלומר: שמתחלקת הארץ חלקות רחבה של ארץ ישראל לארבעת רבעים, כמו שמפרש והולך): שיהא מדרום לחבורן כמחבורן לשכם ומחבורן לשכם כמשכם לקדש ומשכם לקדש כמקדש לצפון;

בעבר הירדן תלת בארץ ישראל תלת (בתמיה: בנחלת שני שבטים שלש כמו בנחלת עשרה שבטים)?

אמר אביי: בגלעד (שהיא בעבר הירדן) שכיחי רוצחים,

(מכות י, א)

דכתיב (הושע ו, ח) גלעד קרית פועלי און עקובה מדם;

מאי 'עקובה מדם'?

אמר רבי אלעזר: שהיו עוקבין (אודבין) להרוג נפשות.

ומאי שנא מהאי גיסא ומהאי גיסא דמרחקי (חברון וקדש וחוקות מגבולי הארץ שני רביעי הארץ, וההורג בסוף הגבול צריך לנוס רביע הארץ) ומאי שנא מציעאי דמקרבי (ההורג בין חברון לשכם ובין שכם לקדש קרוב למקלט מיכן ומיכן)?

אמר אביי: בשכם נמי שכיחי רוצחים, דכתיב (הושע ו, ט) וכחכי איש גדודים חבר כהנים דרך ירצחו שכמה וגו' [כי זמה עשו].

מאי 'חבר כהנים'?

אמר רבי אלעזר: שהיו מתחברין להרוג נפשות ככהנים הללו שמתחברין לחלוק תרומות בבית הגרנות.

ותו ליכא? והא כתיב (במדבר לה, ו) [ואת הערים אשר תתנו ללויים את שש ערי המקלט אשר תתנו לנס שמה הרצח] ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר?

אמר אביי: הללו קולטות בין לדעת בין שלא לדעת (בין שברח שם לדעת קליטה, בין שלא ברח שם לדעת קליטה: שלא היה יודע שהיא קולטת), הללו - לדעת קולטות, שלא לדעת אינן קולטות.

וחברון עיר מקלט הוא? והכתיב (שופטים א, כ) ויתנו לכלב את חברון כאשר דבר משה [ויורש משם את שלשה בני הענק]?

אמר אביי: פרוודהא (כפרים וחצרים הסמוכות לה ונקראות על שמה נתנו לכלב), דכתיב (יהושע כא, יב) ואת שדה העיר ואת חצריה נתנו לכלב בן יפנה [באחזתו].

וקדש עיר מקלט הוא? והכתיב (יהושע יט, לה) וערי מבצר (כרכים גדולים שהיו בנחלת נפתלי): הצדים צר וחמת רקת וכנרת [פסוק לו ואדמה והרמה וחצור] [פסוק לז] וקדש ואדרעי ועין חצור, ותניא: ערים הללו (ערי מקלט) - אין עושין אותן לא טירין קטנים (לפי שאין מזונות מצויין שם), ולא כרכים גדולים (שהכל נקבצים שם תמיד, ויהא רגל גואל הדם מצויה שם, ויארוב לו), אלא עיירות בינוניות! אמר רב יוסף: תרתי 'קדש' הוא.

אמר רב אשי: כגון סליקום, ו'אקרא דסליקום' ('סליקום' עיר מבצר, ויש כפר סמוך הנקרא 'אקרא דסליקום': כך קדש העיר - מבצר, ועיר בינוני סמוכה לה הנקראת על שמה).

גופא: ערים הללו: אין עושין אותן לא טירין קטנים, ולא כרכין גדולים, אלא עיירות בינוניות;

ואין מושיבין אותן אלא במקום מים,

ואם אין שם מים (כשנפלו בגורל בימי יהושע ללויים הביאו להם אמות מים אחרי כן מן הנהרות הרחוקים) - מביאין להם מים;

ואין מושיבין אותן אלא במקום שווקים (שימצאו מזונות לקנות),

ואין מושיבין אותן אלא במקום אוכלוסין (שהיו כפרים ויישוב סמוכים להם, שלא יבואו גואלי הדם מרובים על העיר בחיל);

נתמעטו אוכלוסייה - מוסיפין עליהן; נתמעטו דיוריהן -

מביאין להם כהנים לויים וישראלים;

ואין מוכרין בהן לא כלי זיין (שלא יקנה גואל הדם שם זיין ויהרוג: שאם יביא כלי זיין ממקומו - ירגישו בו), ולא כלי מצודה (אף בהם הורגין חיות) - דברי רבי נחמיה;

וחכמים מתירין;

ושוין שאין פורסין בתוכן מצודות ואין מפשילין לתוכן חבלים כדי שלא תהא רגל גואל הדם מצויה שם.

אמר רבי יצחק: מאי קרא (דמתקנין להו לרוצחין דבר שצריכין לו)? - (דברים ד, מב) [לנס

שמה רוצח אשר ירצח את רעהו בבלי דעת והוא לא שנא לו מתמל שלשם] ונס אל אחת מן הערים האל וחי - עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא.

תנא: תלמיד שגלה - מגלין רבו עמו, שנאמר 'וחי': עביד ליה מידי דתהוי ליה חיותא.

אמר רבי זעירא: מכאן שלא ישנה אדם לתלמיד שאינו הגון (שלא יביאוהו עונותיו לידי הריגה בשוגג, ויגלה, דאמרינן לקמן (עמוד ב) שאינו מצוי אלא ברשעים).

אמר רבי יוחנן: הרב שגלה - מגלין ישיבתו עמו.

איני!! והאמר רבי יוחנן: מנין לדברי תורה שהן קולטין? שנאמר (דברים ד, מג) את בצר במדבר [בארץ המישור לראובני ואת ראמת בגלעד לגדי ואת גולן בבשן למנשין] וכתוב

בתריה [פסוק מד] וזאת התורה [אשר שם משה לפני בני ישראל]!?

לא קשיא: הא בעידנא דעסיק בה, הא בעידנא דלא עסיק בה.

ואי בעית אימא: מאי 'קולטין'? - ממלאך המות,

כי הא: דרב חסדא הוה יתיב וגריס בבי רב, ולא הוה קא יכול

שליחא [דמלאכא דמותא] למיקרב לגביה, דלא הוה שתיק פומיה

מגירסא; סליק ויתיב אארזא דבי רב; פקע ארזא - ושתיק, ויכיל ליה.

אמר רבי תנחום בר חנילאי: מפני מה זכה ראובן לימנות בהצלה תחלה (שפתח הכתוב בו בערי מקלט תחלה)? מפני שהוא פתח בהצלה תחלה, שנאמר (בראשית לז, כא) וישמע ראובן ויצילהו מידם [ויאמר לא נכנו נפש].

דרש רבי שמלאי: מאי דכתיב (דברים ד, מא) אז יבדיל משה שלש ערים בעבר הירדן מזרחה [שמש]? - אמר לו הקב"ה למשה: הזרח שמש לרוצחים (להכין להם חיותם, כגון הנך מילי דלעיל).

איכא דאמרי אמר ליה: הזרחת שמש לרוצחים (בהבדלה זו ויפה עשית)!

דרש רבי סימאי: מאי דכתיב (קהלת ה) אוהב כסף לא ישבע כסף ומי אוהב בהמון לא תבואה? - 'אוהב כסף לא ישבע כסף' - זה משה רבינו, שהיה יודע שאין שלש ערים שבעבר הירדן קולטות עד שלא נבחרו שלש בארץ כנען, ואמר: מצוה שבאה לידי אקיימנה; 'ומי אוהב בהמון לא תבואה': למי נאה ללמד בהמון (לדרוש ברבים)? - מי שכל תבואה שלו (שבקי במקרא במשנה ובהלכות ובאגדות); והיינו דאמר רבי אלעזר: מאי דכתיב (תהלים קו, ב) מי ימלל גבורות ה' ישמיע כל תהלתו למי נאה <ללמד> [למלל] גבורות ה'? - מי שיכול להשמיע כל תהלתו.

ורבנן, ואיתימא רבה בר מרי אמר: 'מי אוהב בהמון לו תבואה' - כל האוהב ללמד בהמון (האוהב תלמידי חכמים) - לו תבואה (התורה מחזרת עליו ועל זרעו, כדאמרין בעלמא (שבת דף כג): 'האי מאן דרחים רבנן - הויין ליה בנין רבנן'). יתבו ביה רבנן עינייהו ברבא בריה דרבה (שהיה אוהב תלמידי חכמים ביותר והיו לו בנים תלמידי חכמים).

<סימן: אשי ללמוד רבינא ללמד (בדרב אשי גרסינן 'ללמוד' בדרבינא גרסינן 'ללמד')>
רב אשי אמר: כל האוהב ללמוד בהמון (עם חברים רבים) - לו תבואה. והיינו דאמר רבי יוסי ברכי חנינא: מאי דכתיב (ירמיהו נ, לו) חרב אל הבדים ונואלו [חרב אל גבוריה וחתו]? - חרב על צוארי שונאיהם של ישראל שיושבין ועוסקין בתורה בד בבד; ולא עוד אלא שמטפשינן: כתיב הכא 'ונואלו', וכתיב התם (במדבר יב, יא) [ויאמר אהרן אל משה בי אדני אל נא תשת עלינו חטאת] אשר נואלנו [ואשר חטאנו]; ולא עוד אלא שחוטאין, שנאמר 'ואשר חטאנו';

ואיבעית אימא מהכא: (ישעיהו יט, יג) נואלו שרי צוען [נשא שרי נפ] התעו את מצרים פנת שבטיה [אלמא הנואל נשא לחטוא].

רבינא אמר: כל האוהב ללמד בהמון (מרבה תלמידים) - לו תבואה (לפי שעל ידיהם ירבה הפלפול ונותן לב לתרגם קושיותיהם), והיינו דאמר רבי: הרבה תורה למדתי מרבתי, ומחבירי יותר מהם, ומתלמידי יותר מכולן.

אמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב (תהלים קכב, ב) עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלם; מי גרם לרגלינו שיעמדו במלחמה? - שערי ירושלם, שהיו עוסקים בתורה ('בשעריך' = בשביל שעריך).
ואמר רבי יהושע בן לוי: מאי דכתיב (תהלים קכב, א) שיר המעלות לדוד שמחתי באומרים לי בית ה' נלך? - אמר דוד לפני הקדוש ברוך הוא: ריבוננו של עולם! שמעתי בני אדם שהיו אומרים מתי ימות זקן זה ויבא שלמה בנו ויבנה בית הבחירה ונעלה לרגל, ושמחתי.
אמר לו הקב"ה: (תהלים פדיא) כי טוב יום בחצריך מאלף [בחרתי הסתופף בבית אלקי מדור באהלי ושע]: טוב לי יום אחד שאתה עוסק בתורה לפני מאלף עולות שעתיד שלמה בנך להקריב לפני על גבי המזבח (מקרא כתוב 'אלף עולות יעלה שלמה וגו' (מלכים א ג, ט)).

ומכוונות להם דרכים וכו' :

תניא: רבי אליעזר בן יעקב אומר:

(מכות י, ב)

'מקלט' היה כתוב על פרשת דרכים (בכל מקום שהיו שני דרכים מפוצלים: אחד פונה לעיר מקלט - היה עץ תקוע באותו דרך וכתוב בו 'מקלט'), כדי שיכיר הרוצח ויפנה לשם.
אמר רב כהנא: מאי קרא? - (דברים יט, ג) תכין לך הדרך [ושלשת את גבול ארצך אשר ינחילך ה' אלקיך והיה לנוס שמה כל רצח]: עשה לך הכנה לדרך.

רב חמא בר חנינא פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא (כשהיה רוצה לדרוש בפרשת רוצחים היה מתחיל כן): (תהלים כה, ח) טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך: אם לחטאים יורה - קל וחומר לצדיקים.

רבי שמעון בן לקיש פתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא: (שמות כא, יג) ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו [ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה] (זהו שאמר הכתוב): (שמואל א כד, יג) כאשר יאמר משל הקדמוני ('משל הקדמוני' היא התורה, שהיא משל הקב"ה, שהוא קדמונו של עולם, והיא אמרה): מרשעים יצא רשע [וידי לא תהיה בך] (והיכן אמרה? - 'והאלהים אנה לידו') - במה הכתוב ('והאלהים אנה לידו') מדבר (והיאך הקב"ה ממציא מכשול לאדם לחטוא)? בשני בני אדם שהרגו את הנפש: אחד הרג בשוגג ואחד הרג במזיד, לזה אין עדים ולזה אין עדים (אלא על ידי שהיו שניהם רשעים: ההורג והנהרג [כדלהלן]): ההורג היה חייב גלות ואין עד בדבר, והוא לא גלה, והנהרג היה חייב מיתה ואין עד בדבר, ולא נהרג); (לפיכך) הקב"ה מזמין לפונדק אחד: זה שהרג במזיד יושב תחת הסולם, וזה שהרג בשוגג יורד בסולם ונפל עליו והרגו (ויש עדים, ויגלה על כרחו): זה שהרג במזיד - נהרג, וזה שהרג בשוגג - גולה.

אמר רבה בר רב הונא אמר רב הונא, ואמרי לה אמר רב הונא אמר רבי אלעזר: מן התורה, ומן הנביאים, ומן הכתובים: בדרך שאדם רוצה לילך - בה מוליכין אותו: מן התורה - דכתיב (במדבר כב, יב) [ויאמר אלהים אל בלעם] לא תלך עמהם [לא תאר את העם, כי ברוך הוא], וכתיב (במדבר כב, כ) [ויבא אלקים אל בלעם לילה ויאמר לו אם לקרא לך באו האנשים] קום לך אתם [ואך את הדבר אשר אדבר אליך אתו תעשה]; מן הנביאים - דכתיב (ישעיהו מח, יז) [כה אמר ה' גאלך קדוש ישראל] אני ה' אלהיך מלמדך להועיל מדריךך בדרך תלך (בדרך אשר תבחר לילך); מן הכתובים - דכתיב (משלי ג, לד) אם ללצים (בא אדם להתחבר) - הוא יליץ (אין מעכבין בידו), ולענוים יתן חן.

ומצאו גואל הדם::

אמר רב הונא: רוצח שגלה לעיר מקלט ומצאו גואל הדם (בדרך בהליכתו) והרגו - פטור.

קסבר (דברים יט, ו) [פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחס לבבו והשיגו כי ירבה הדרך והכהו נפש] ולו אין משפט מות [כי לא שנא הוא לו מתמול שלשום] - בגואל הדם הוא דכתיב (והכי קאמר: פן ירדף גואל הדם אחרי הרוצח ... והשיגו והכהו נפש - ולא יתיירא מבית דין, כי לו אין משפט מות; וסוף המקרא האומר 'כי לא שונא הוא וגו' - מוטב על ראשו: פן ירדף גואל הדם אני אומר לך להכין לו הדרך כי לא שונא היה לו ולא הרגו מדעת).

מיתיבי: 'ולו אין משפט מות' - ברוצח הכתוב מדבר (והכי קאמר: פן ירדף ... והשיגו ... והכהו - והוא לא היה ראוי למות: כי לא שונא היה להרוג ולא הרגו מדעת); אתה אומר ברוצח - או אינו אלא בגואל הדם? כשהוא אומר (דברים יט, ד) [וזה דבר הרצח אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת] והוא לא שונא לו מתמול שלשום - הוי אומר ברוצח הכתוב מדבר! הוא - דאמר כי האי תנא, דתניא: (דברים יט, ו) [פן ירדף גאל הדם אחרי הרצח כי יחס לבבו והשיגו כי ירבה הדרך והכהו נפש] ולו אין משפט מות [כי לא שנא הוא לו מתמול שלשום] - בגואל הדם הכתוב מדבר; אתה אומר בגואל הדם הכתוב מדבר - או אינו אלא ברוצח? כשהוא אומר 'כי לא שונא הוא לו מתמול שלשום' - הרי רוצח אומר (שאין לו משפט מות, ולא היה צריך לכתוב בשבילו 'ולא אין משפט מות'); הא מה אני מקיים 'ולו אין משפט מות' - בגואל הדם הכתוב מדבר.

תנן: 'מוסרין לו שני תלמידי חכמים שמא יהרגנו בדרך וידברו אליו' - מאי? לאו דמתרו ביה דאי קטיל בר קטלא הוא? לא, כדתניא: 'וידברו אליו' - דברים הראוים לו: אומרים לו: "אל תנהג בו מנהג שופכי דמים: בשגגה בא מעשה לידו".

רבי מאיר אומר: הוא מדבר על ידי עצמו שנאמר (דברים יט, טז) וזה דבר הרוצח
[אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שוא לו מתמל שלשם]
אמרו לו: הרבה (דברים שאינן נעשים על ידי האדם) של יחיות עושה (נעשים ומתקבלים על
ידי הרבה שלוחים).

אמר מר: 'בשגגה בא מעשה לידו' – פשיטא (כיון דהוא גולה – ודאי בשוגג הרג):
דאי במזיד (הרג) – בר גלות הוא (וכי גולה היה – בתמיהה)!!
אין, והא תניא: 'רבי יוסי ברבי יהודה אומר: בתחלה (תחלת משפטן של
רוצחים ועיקרו זהו): אחד שוגג ואחד מזיד מקדימין לערי מקלט (ויליף טעמא מקרא:
וכי יהיה איש שונא לרעהו וארבו לו וקם עליו וגו' [דברים יט, יא], משמע: אם הורגו בכוונה – ינוס; וכתוב בתורה [פסוק
יב] 'ושלחו זקני עירו וגו')'; ובית דין שולחין ומביאין אותם משם. מי שנתחייב
מיתה – הרגוהו, שנאמר (דברים יט, יב) 'ושלחו זקני עירו ולקחו אותו משם ונתנו אותו ביד
גואל הדם ומת; מי שלא נתחייב – פטרוהו, שנאמר (במדבר לה, כה) 'והצילו העדה את
הרוצח מיד גואל הדם' [והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה וישב בה עד מות הכהן הגדל אשר משח אותו
בשמן הקדש]; מי שנתחייב גלות – מחזירין אותו למקומו, שנאמר [שם]
'והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה'.
רבי אומר: מעצמן הן גולין: כסבורין הן אחד שוגג ואחד מזיד
קולטות, והן אינן יודעין שבשוגג קולטות, במזיד אינן קולטות (לא
אמר הכתוב שיגלה, אלא הוא טועה וגולה, ולימדך הכתוב שיקחוהו משם ויהרגוהו)'.
אמר רבי אלעזר: עיר שרובה רוצחים אינה קולטת שנאמר (מקרא בספר יהושע
[T, כ]) [ונס אל אחת מהערים האלה ועמד פתח שער העיר] ודבר באזני זקני העיר והיא את דבריו [ואספו אתו
העירה אליהם ונתנו לו מקום וישב עמם] – ולא שהושוו דבריהן לדבריו.

ואמר רבי אלעזר: עיר שאין בה זקנים – אינה קולטת, דבעינן 'זקני
העיר' – וליכא.

איתמר: עיר שאין בה זקנים: רבי אמי ורבי אסי: חד אומר: קולטת,
וחד אומר: אינה קולטת:
למאן דאמר 'אינה קולטת' – בעינן 'זקני העיר' – וליכא; למאן דאמר
'קולטת' – מצוה בעלמא (מצוה שיהיו שם זקנים; ומיהו כי אין בה זקנים נמי קלטה);

ועיר שאין בה זקנים, רבי אמי ורבי אסי: חד אמר: נעשה בה בן
סורר ומורה, וחד אמר: אין נעשה בה בן סורר ומורה:
למאן דאמר 'אין נעשה בה בן סורר ומורה' – בעינן (בבן סורר ומורה כתיב):
(דברים כא, יט) [ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אתו אל] זקני עירו [ואל שער מקומו] – וליכא; למאן
דאמר 'נעשה בה בן סורר ומורה' – מצוה בעלמא;

ועיר שאין בה זקנים: רבי אמי ורבי אסי: חד אמר מביאה עגלה
ערופה, וחד אמר אינה מביאה עגלה ערופה:
למאן דאמר 'אינה מביאה עגלה ערופה' – בעינן (דברים כא, ג) [והיה העיר הקרבה
אל החלל ולקחו] זקני העיר והיא [עגלת בקר אשר לא עבד בה אשר לא משכה בעל] – וליכא; למאן
דאמר 'מביאה עגלה ערופה' – מצוה בעלמא.

אמר רבי חמא בר חנינא: מפני מה נאמרה פרשת רוצחים

(מכות יא, א)

בלשון עזה, דכתיב (יהושע כא, א): 'וידבר ה' אל יהושע לאמר [פסוק ב] דבר אל בני ישראל
לאמר תנו לכם את ערי המקלט אשר דברתי אליכם [ביד משה] (בכל יהושע כתיב 'ויאמר ה' וכאן
נאמר 'וידבר ה' אל יהושע', ודיבור לשון עז הוא) ? – מפני שהן של תורה (אבל שאר אמירות
שאמר – לא אמר דבר לקיים מצוה הכתובה).
למימרא דכל 'דיבור' לשון קשה?
אין, כדכתיב (בראשית מב, ל) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות [ויתן אתנו כמרגלים את הארץ]

והתניא: 'נדברו' [מלאכי ג, טז: אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחשבי שמו] אין 'נדברו' אלא לשון נחת; וכן הוא אומר (תהלים מז, ד) 'דבר עמים (ינהל עמים) תחתינו [ולאמים תחת רגלינו] 'דבר' לחוד 'ידבר' לחוד.

<סימן"י רבנ"ן מהמנ"י וספר"י>
פליגי בה רבי יהודה ורבנן: חד אומר מפני ששיהם (שלא הפרישם לאחר שחלקו מיד, עד שנאמר לו מפי הקב"ה), וחד אומר מפני שהן של תורה.

(יהושע כד, כו) ויכתוב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים [ויקח אבן גדולה ויקמה שם תחת האלה אשר במקדש ה'] - פליגי בה (בפירושא דהאי קרא מה כתב יהושע בס"ת) רבי יהודה ורבי נחמיה: חד אומר: שמנה פסוקים (מ'וימת שם משה' עד סיפא), וחד אומר: ערי מקלט (בפרשת ערי מקלט הוא אומר, שכתובה בספר יהושע). בשלמא למאן דאמר 'שמונה פסוקים' - היינו דכתיב 'בספר תורת אלהים'; אלא למאן דאמר 'ערי מקלט' - מאי 'בספר תורת אלהים'? הכי קאמר: ויכתוב יהושע בספרו את הדברים האלה הכתובים בספר תורת אלהים.

ספר שתפרו בפשתן: פליגי בה רבי יהודה ורבי מאיר: חד אומר כשר וחד אומר פסול: למאן דאמר פסול - דכתיב (שמות יג, ט) [והיה לך לאות על ידך ולזכרון בין עיניך] למען תהיה תורת ה' בפין [כי ביד חזקה הוצאך ה' ממצרים] (ורשיה דקרא משתעי בתפילין, ואיתקש הכא תורה לתפילין) ואיתקש כל התורה כולה לתפילין: מה תפילין הלכה למשה מסיני לתופרן בגידין - אף כל לתופרן בגידין; ואידך: כי איתקש - למותר בפין (דכתיב בהאי קרא 'בפין': מן המותר בפין: שאין נכתבין על עור בהמה טמאה); להלכותיו (לדבר שאינו כתוב בתורה; ובתפילין גופיהו לא גמדין ליה אלא מהלכה למשה מסיני - לא ילפינן בהיקשא) לא איתקש. אמר רב: חזינן להו לתפילין דבי חביבי (דודי, אחי אבא, והוא רבי חייא), דתפירי בכיתנא; ולית הלכתא כוותיה.

משנה:
אחד (כהן) משוח בשמן המשחה (הם כהנים גדולים שהיו עד יאשיהו), ואחד המרובה בבגדים (הם ששימשו מיאשיהו ואילך, שנגזזו שמן המשחה, כדאמרינן בהוריות (דף יב.), ושוב לא נמשחו כהנים, ולא היתה ניכרת כהונה גדולה בהם אלא בריבוי בגדים: שמשמש בשמונה בגדים), ואחד שעבר ממשיחותו (שאירע פסול בכהן הגדול, ושימש אחר תחתיו; וכשנתרפא כהן - חזר לעבודתו, ועבר זה ממשיחותו) - מחזירין את הרוצח (במיתתו, כמו שנאמר 'ואחרי מות הכהן הגדול ישוב הרוצח' (במדבר לה, כח)).

רבי יהודה אומר: אף משוח מלחמה (כהן המשוח לומר במלחמה צרכי המלחמה: 'אליך לבבכם' וכל הענין (דברים כג, ג)) מחזיר את הרוצח;
לפיכך אימותיהן של כהנים מספקות להן מחיה וכסות: כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו.

גמרא:
מנא הני מילי?
אמר רב כהנא: דאמר קרא (במדבר לה, כה) [והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה] וישב בה עד מות הכהן הגדול [אשר משח אתו בשמן הקדש] (הא תד), וכתב (במדבר לה, כח) כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדול (הא תרי) [ואחרי מות הכהן הגדול ישוב הרצח אל ארץ אחזתו] וכתב [שם] ואחרי מות הכהן הגדול [ישוב הרצח] (הא תלתא);

ורבי יהודה?
כתיב קרא אחרינא: (במדבר לה, לב) [ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו] לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן.

ואידך?
מדלא כתיב 'הגדול' - חד מהנך הוא.

לפיכך אימותיהן של כהנים וכו' [מספקות להן מחיה וכסות: כדי שלא יתפללו על בניהם שימותו]:
 טעמא דלא מצלו, הא מצלו - מייתי? והכתיב (משלי כו,ב) **כצפור לנוד כדרור לעוף כן קללת חנם לא תבא!**
 אמר ההוא סבא: מפירקיה דרבא שמייע לי שהיה להן לבקש רחמים על דורן ולא בקשו (הלכך לאו קללת חנם הוא).
 ואיכא דמתני 'כדי שיתפללו על בניהם שלא ימותו'; טעמא דמצלו, הא לא מצלו מייתי? מאי הוה ליה למעבד? הכא אמרינן (בבבלי אומרים: משל זה על אדם שלוקה בשביל סרחון של אחרים): **'טוביה חטא וזיגוד מנגיד'** (משום ההיא דאמרין בערבי פסחים: טוביה חטא וזיגוד אסהיד ביה ביחידי שלא היה עד שני בדבר, ונגדיה רב פפא לזיגוד; אמר ליה: "טוביה חטא וזיגוד מנגיד?" - ומאז היתה למשל), **התם** (בארץ ישראל) **אמרי** (אומרים משל זה): **'שכס נסיב ומבגאי גזיר'** (שכס בן חמור לקח את דינה בת יעקב, וההנאה שלו, ושאר בני העיר שלא נהנו - מלו עצמן ונצטערו; 'מבגאי' = שם איש מבני העיר).
 אמר <ליה> ההוא סבא: מפירקיה דרבא שמייע לי: שהיה להן לבקש רחמים על דורן ולא בקשו.
 כי הא: דההוא גברא דאכליה אריא ברחוק תלתא פרסי מיניה דרבי יהושע בן לוי, ולא אישתעי אליהו בהדיה תלתא יומי.

אמר רב יהודה אמר רב: קללת חכם - אפילו בחנם היא באה; מנלן?
 מאחיתופל: שבשעה שכרה דוד שיתין (יסודות של בית המקדש; ובגמרת ירושלמי (סנהדרין פ"י) מצינו 'תימוליו של בית המקדש' והוא 'יסוד' בלשון יוני) - קפא תהומא (צף התהום), בעא למישטפא לעלמא (בגמרת ירושלמי (שם) שמצא שם חרס שהגביה קולו ואמר לו "אל תטלני מכאן, שאני כבוס על התהום מיום מתן תורה, שרעדה כל הארץ" - ולא שמע דוד לדבריו ונטלו) ! אמר: מהו לכתוב שם אחספא ומישדא בתהומא דליקו אדוכתיה (מי שרי למכתב שם, פן ימחקוהו המים ועובר משום 'ואבדתם את שמם' (דברים יב,ג) ו'לא תעשון כן [לה' אלקים] (פסוק ד)) ?
 ליכא דאמר ליה מיד.

אמר: כל היודע דבר זה ואינו אומר - יחנק בגרונו.
 נשא אחיתופל קל וחומר בעצמו; אמר: ומה לעשות שלום בין איש לאשתו אמרה התורה שמי שנכתב בקדושה ימחה על המים (דכתיב בסוטה) (במדבר ה,כג) 'ומחה אל מי המרים'; והרבה הזכרות בפרשה, ואפילו הכי כתיב 'ומחה כו' - לכל העולם כולו לא כל שכן! אמר ליה: שרי. (וקללה זו [שקלל דוד] בחנם היתה: שלא היה מקללו אלא אם אינו אומר)

כתב שם אחספא, שדי אתהומא, נחת וקם אדוכתיה; ואפילו הכי כתיב (שמואל ב יז,כג) ואחיתופל ראה כי לא נעשתה עצתו ויחבוש את החמור ויקם וילך אל ביתו אל עירו ויצו אל ביתו ויחנק וגו' [וימת ויקבר בקבר אביו]. (יש תימה בדבר: שהרי לא קנה דוד את הגורן מארונה היבوسی עד מעשה דהסתה שהיתה לאחר מיתת אחיתופל שלש שנים! ולפי דברים הללו צריכין אנו לומר שאע"פ שלא קנה הגורן - יודע היה מנעוריו מיום [שנמשח], וישבו הוא ושמואל בנוית הרמה ובדקו בספר יהושע ומצאו מקום לבית המקדש, כדכתיב 'עד אמצא מקום וגו' [תהלים קלב,ה] וכדדרשין ליה בזבחים ב'איזהו מקומן' (דף נד:), וחפר היסודות ברשותו [של ארונה]).

אמר רבי אבהו: קללת חכם - אפילו על תנאי (ולא נתקיים התנאי) (אעפ"כ) היא באה; מנלן? - מעלי, דקאמר ליה [עלי] לשמואל (שמואל א ג,יז) [ויאמר מה הדבר אשר דבר אליך אל נא תכחד ממני] כה יעשה לך אלהים וכה יוסיף אם תכחד ממני דבר [מכל הדבר אשר דבר אליך] (דהא קללה על תנאי היתה 'אם תכחד ממני' ולא נתקיים: שלא כיחד); ואף על גב דכתיב (פסוק יח) ויגד לו שמואל את כל הדברים ולא כחד ממנו [ויאמר ה' הוא הטוב בעיני יעשה] - ואפילו הכי (נתקיימה הקללה, ד) כתיב (שמואל א ח,ג) ולא הלכו בניו בדרכיו [ויטו אחרי הבצע ויחוו שחד ויטו משפט] (וזו קללה קללו עלי 'כה יעשה לך' - כמו שנעשה לי: שאין בני מהוגנין).

(מכות יא,ב)

אמר רב יהודה אמר רב: נידוי על תנאי - צריך הפרה; מנלן? - מיהודה, דכתיב (בראשית מג,ט) [אנכי אערבנו מידי תבקשנו] אם לא הביאותיו אליך [והצגתי לפניך וחסאתי לך כל הימים] ('וחטאתי לך' - לשון נידוי הוא: שיהא מנודה לאביו);

ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יונתן: מאי דכתיב (דברים לג, ו) יחי ראובן ואל ימות (ויהי מתיו מספר) [פסוק ז] וזאת ליהודה [ויאמר שמע ה' קול יהודה ואל עמו תביאנו ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה] (מה ראה לסמוך יהודה לראובן ומה ראה להתחיל בברכת יהודה בלשון 'וזאת ליהודה')? - כל אותן ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר (אלא לפי שהיו עצמות כל השבטים שלדן קיים, ו) עצמותיו של יהודה היו מגולגלין בארון, עד שעמד משה ובקש עליו רחמים; אמר לפניו: רבונו של עולם! (אמר לשון זה: יחי ראובן, כלומר: ראובן שלדו קיימת כאילו הוא חי, וזאת תהיה ליהודה - שהם מגולגלין?) מי גרם לראובן שיהיה? - יהודה: וזאת ליהודה [ויאמר] שמע ה' קול יהודה. (עצמות כל השבטים יצאו ממצרים ונשאום בניהם במדבר, וזהו שאמר יוסף לאחיו: (שמות יג, יט) 'והעליתם עצמותי מזה אתכם' - עם עצמותיכם); עאל איברהם לשפא (נכנסו עצמותיו למקום חיבורם ששפו משם; כמו 'דשף מדוכתיה' (חולין דף מב: נד: 'לשפא' אישלו"ש דור').

לא הוה קא מעילי ליה למתיבתא דרקייע - 'ואל עמו תביאנו';
לא הוה קא ידע למישקל ומיטרח (לישא וליתן) בשמעתא בהדי רבנן - 'ידיו רבו לו' (יהי בו כח לדיב ריבו לעצמו נגד חביריו);
לא הוה ידע לפרוקי קושיא - 'ועזר מצריו תהיה'.

איבעיא להו: במיתת כולן הוא חוזר? או דלמא במיתת אחד מהן?
תא שמע: 'נגמר דינו בלא כהן גדול - אינו יוצא משם לעולם'; ואם איתא - ליהדר בדהנך (במיתת מרובה בבגדים או בשעבר ממשיחותיו? אלא לאו שמע מינה כולהו)! בדליכא.

משנה:

משנגמר דינו מת כהן גדול - הרי זה אינו גולה (מפרש טעמא בגמרא מקל וחומר);
אם עד שלא נגמר דינו מת כהן גדול, ומנו אחר תחתיו, ולאחר מכן נגמר דינו - חוזר במיתתו של שני (יליף טעמא בגמרא);
נגמר דינו בלא כהן גדול (שלא מינו אחר תחתיו עד שנגמר דינו של זה לגלות), וההורג כהן גדול, וכהן גדול שהרג³ - אינו יוצא משם לעולם; ואינו יוצא לא לעדות מצוה ולא לעדות ממון ולא לעדות נפשות; ואפילו ישראל צריכים לו, ואפילו שר צבא ישראל כיואב בן צרויה - אינו יוצא משם לעולם, שנאמר (במדבר לה, כה) [והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אתו העדה אל עיר מקלטו] אשר נס שמה [וישב בה עד מות הכהן הגדל אשר משח אתו בשמן הקדש] - שם תהא דירתו, שם תהא מיתתו, שם תהא קבורתו;
כשם שהעיר קולטת - כך תחומה קולט;
רוצח שיצא חוץ לתחום ומצאו גואל הדם: רבי יוסי הגלילי אומר: מצוה ביד גואל הדם ורשות ביד כל אדם; רבי עקיבא אומר: רשות ביד גואל הדם, וכל אדם [אין] חייבין עליו.

גמרא:

[משנגמר דינו מת כהן גדול - הרי זה אינו גולה]
מאי טעמא?
אמר אביי: קל וחומר: ומה מי שגלה כבר יצא עכשיו - מי שלא גלה אינו דין שלא יגלה!
ודלמא האי דגלה איכפר ליה, האי דלא גלה לא?
מידי גלות קא מכפרא? מיתת כהן הוא דמכפרא!
תוספות ד"ה מידי גלות קא מכפרא. תימה: אין הכי נמי: מדאמר בריש מכילתין (דף ב:): 'הם שלא עשו מעשה לגלו כי היכי דתהוי להו כפרה' - אלמא גלות מכפרת!
וי"ל דהכא 'כפרה' - לפטרו מגלות קאמר, דהא בעי למילף דמי שלא גלה עדיין, דמיתת כהן גדול תועיל לפטרו מגלות מקל וחומר; הלכך שפיר משני 'מידי גלות מכפרת? מיתת כהן גדול מכפרת! פירוש מיפטר מגלות שהרי אפילו לא גלה אלא יום אחד ומת הכ"ג - הוא חוזר,

³ כהן שהרג אינו נושא כפיו; האם כהן גדול שהרג נושא כפיו? האם עוד עובד כלל?

ואילו לא מת הכהן - אפילו שהה שם זמן מרובה - אינו יוצא; על כרחך כפרה זו - במיתת כהן תלויה, כדפירשתי; כן נראה למשי"ח.

אם עד שלא נגמר דינו וכו' [מת כהן גדול, ומנו אחר תחתיו, ולאחר מכן נגמר דינו - חוזר במיתתו של שני]:
מנא הני מילי?

אמר רב כהנא: דאמר קרא: (במדבר לה, כה) [והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה] וישב בה עד מות הכהן הגדול אשר משח אותו בשמן הקדש; - וכי הוא מושחו? אלא זה שנמשח בימיו (משנעשה זה רוצח).
מאי הוה ליה (להאי כהן) למעבד (מאחר שעדיין לא היה כהן גדול כשהרג זה? למה הוא נענש)? היה לו לבקש רחמים שיגמור דינו לזכות ולא ביקש.

אמר אביי: נקטינן: נגמר דינו ומת - מוליכין את עצמותיו לשם דכתיב (במדבר לה, לב) [ולא תקחו כפר לנוס אל עיר מקלטו] לשוב לשבת בארץ עד מות הכהן; ואיזהו ישיבה שהיא 'בארץ'? הוי אומר זו קבורה ('לשבת בארץ' = בתוך הקרקע).

תנא: מת קודם שמת כהן גדול (רוצח בעיר מקלט ומת כהן גדול אחר זמן) - מוליכין עצמותיו על קברי אבותיו, דכתיב: (במדבר לה, כח) [כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכהן הגדל; ואחרי מות הכהן הגדל] ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו; איזהו ישיבה שהיא 'בארץ' אחוזתו? - הוי אומר זו קבורה.

נגמר דינו ונעשה כהן בן גרושה או בן חלוצה (יצא עליו עדות שהוא חלל): פליגי בה רבי אמי ורבי יצחק נפחא: חד אומר: מתה כהונה (הרי הוא כמת ואין הרוצח גולה), וחד אומר: בטלה כהונה (איגלאי מילתא למפרע שלא היה כהן גדול, והוה ליה האי רוצח 'נגמר דינו בלא כהן גדול', ואינו חוזר לעולם).
לימא בפלוגתא דרבי אליעזר ורבי יהושע קא מיפלגי, דתנן [תרומות פ"ח מ"א]: 'היה עומד ומקריב על גבי המזבח ונודע שהוא בן גרושה או בן חלוצה: רבי אליעזר אומר: כל קרבנות שהקריב - פסולין! ורבי יהושע מכשיר': מאן דאמר מתה - כרבי יהושע, ומאן דאמר 'בטלה' - כרבי אליעזר?

(מכות יב, א)
אליבא דרבי אליעזר כולי עלמא לא פליגי (כלומר: מאן דאמר 'מתה' - ודאי כרבי יהושע אומר, ולא כרבי אליעזר: דאליבא דרבי אליעזר - ליכא למאן דאמר 'מתה', כיון דלגבי עבודתיו אמר 'פסולות' למפרע - ודאי אין זה כהן); כי פליגי אליבא דרבי יהושע (כלומר: אין אנו צריכין לומר 'מאן דאמר 'בטלה' כרבי אליעזר ולא כרבי יהושע', דאליבא דרבי יהושע איכא למימר דפליגי): מאן דאמר מתה - כרבי יהושע, ומאן דאמר בטלה: עד כאן לא קאמר רבי יהושע התם, דכתיב (דברים לג, יא) בך ה' חילו ופועל ידיו תרצה [מחץ מתנים קמיו ומשנאיו מן יקומון] - אפילו חללין [רמז במלה 'חילו'] שבו ('פועל ידיו תרצה' - עבודותיו כשירות, אבל לענין שאר דבריו אינו כהן); אבל הכא - אפילו רבי יהושע מודה [שבטלה כהונה ואינו יוצא משם לעולם].

נגמר דינו [בלא כהן גדול וההורג כהן גדול וכהן גדול שהרג - אינו יוצא משם לעולם; ואינו יוצא לא לעדות מצוה ולא לעדות ממון ולא לעדות נפשות; ואפילו ישראל צריכים לו, ואפילו שר צבא ישראל כיואב בן צרויה - אינו יוצא משם לעולם, שנאמר (במדבר לה, כה) [והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו] אשר נס שמה [וישב בה עד מות הכהן הגדל אשר משח אותו בשמן הקדש] - שם תהא דירתו, שם תהא מיתתו, שם תהא קבורתו]:

אמר רב יהודה אמר רב: שתי טעיות טעה יואב באותה שעה, דכתיב (מלכים א, ב, כח) [והשמעה באה עד יואב כי יואב נטה אחרי אדניה ואחרי אבשלום לא נטה] וינס יואב אל אהל ה' ויחזק בקרנות המזבח: טעה שאינו קולט אלא גגו והוא תפס בקרנותיו, טעה שאינו קולט אלא מזבח בית עולמים (דכתיב 'מזבחי': המיוחד לי), והוא תפס מזבח של שילה (בדרשא ד'מעם מזבחי תקחנו' ולא 'מעל מזבחי', וכסבור דהיינו 'מעל מזבחי').

(הכי גרסין: והוא תפס במזבח של במה שעשה דוד לפני הארון שהיה באהל אשר נטה לו דוד בעיר דוד, כדכתיב 'וינס יואב אל אהל ה', ומצינו בדברי הימים שעשה דוד מזבח לפניו; ואי אפשר לומר מזבח של שילה, שהוא [יואב] היה בימי דוד ושלמה.)

אביי אומר: בהא נמי מיטעא טעה: טעה שאינו קולט אלא כהן ועבודה בידו, והוא - זר היה.

אמר ריש לקיש: שלש טעיות עתיד שרו של רומי (= סמאל) לטעות, דכתיב (ישעיהו סג,א) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים (מדמו של סמאל; ואף על פי שאין המלאכים בשר ודם - כתב בו הכתוב כעין הריגת האדם, לשבר את האזן מה שהיא יכולה לשמוע) מבצרה [זה הדור בלושו צעה ברב כחו אני מדבר בצדקה רב להושיע]; טועה שאינה קולטת אלא בצר, והוא גולה לבצרה; טועה שאינה קולטת אלא שוגג, והוא מזיד היה טועה שאינה קולטת אלא אדם והוא מלאך הוא (שיברח לבצרה: שבתחלה יפרע ממנו כשיגיע הקץ להקרב, כדכתיב (ישעיהו כד,כא) 'יפקוד ה' על צבא המרום במרום ונאחר כן על מלכי האדמה על האדמה').

אמר רבי אבהו: ערי מקלט לא נתנו לקבורה (ללויים שהן שלהם), דכתיב (במדבר לה,ג) [והיו הערים להם לשבת] ומגרשיהם יהיו לבהמתם ולרכושם ולכל חייתם: לחיים נתנו ולא לקבורה.

מיתיבי [ממשנתנו]: 'שמה: שם תהא דירתו שם תהא מיתתו שם תהא קבורתו'?! רוצח שאני, דגלי ביה רחמנא.

כשם שהעיר קולטת [כך תחומה קולט]: ורמינהו [תוספתא מכות פ"ב מ"ב]: ' (במדבר לה,כה) [והצילו העדה את הרצח מיד גאל הדם והשיבו אותו העדה אל עיר מקלטו אשר נס שמה] וישב בה [עד מות הכהן הגדל אשר משח אותו בשמן הקדש] - בה ולא בתחומה'!?

אמר אביי: לא קשיא: כאן לקלוט כאן לדור. 'לדור' תיפוק ליה ד'אין עושין שדה (של לויים) מגרש (שנתנו ללויים אלפים אמה סביב העיר, כדכתיב (במדבר לה,ה) 'ומדותם מחוץ לעיר' וכתיב [פסוק ד] 'מקיר העיר וחוצה אלף אמה וגו'; הא כיצד? - אלף אמה מגרש שאין בו לא בית ולא שדה, והשאר שדות וכרמים) ולא מגרש שדה, לא מגרש עיר ולא עיר מגרש' [ערכין פ"ט מ"ח] (דאין בונין בית במגרש, דאם כן הוה ליה מגרש עיר)!!

אמר רב ששת: לא נצרכה אלא למחילות (תחת הקרקע: שאין אוכלות במגרש כלום מלמעלה; ואי לאו דכתיב 'בה' - ולא בתחומה הייתי אומר ידור בתחומה במערה).

רוצח שיצא חוץ לתחום [ומצאו גואל הדם: רבי יוסי הגלילי אומר: מצוה ביד גואל הדם ורשות ביד כל אדם; רבי עקיבא אומר: רשות ביד גואל הדם, וכל אדם [אין] חייבין עליו]:

תנו רבנן: ' (במדבר לה,כז) [ומצא אותו גאל הדם מחוץ לגבול עיר מקלטו] ורצח גואל הדם את הרוצח [אין לו דם] ('וירצח' איכא לפרושי לשון ציווי, כמו (שמות לו,א) 'ועשה בצלאל ואהליאב'; ואיכא לפרושי לשון רשות, כמו 'ועשה ה' להם וגו' (דברים לא,ד)): מצוה ביד גואל הדם; - אין גואל הדם - רשות ביד כל אדם, דברי רבי יוסי הגלילי; רבי עקיבא אומר: רשות ביד גואל הדם, וכל אדם [אין] חייבין עליו'.

מאי טעמא דרבי יוסי הגלילי?

מי כתיב 'אם רצח'?

ורבי עקיבא?

מי כתיב 'ירצח'?

אמר מר זוטרא בר טוביה אמר רב: רוצח שיצא חוץ לתחום ומצאו גואל הדם והרגו - נהרג עליו.

כמאן? לא כרבי יוסי הגלילי ולא כרבי עקיבא!?

הוא דאמר כי האי תנא, דתניא: רבי אליעזר אומר: (במדבר לה,יב) [והיו לכם הערים למקלט מגאל ולא ימות הרצח] עד עמדו לפני העדה למשפט - מה תלמוד לומר? לפי

שנאמר (במדבר לה,כז) [ומצא אותו גאל הדם מחוץ לגבול עיר מקלטו] ורצח גואל הדם את הרוצח [אין לו דם] - יכול מיד? תלמוד לומר: 'עד עמדו לפני העדה למשפט'.

ורבי יוסי ורבי עקיבא - האי 'עד עמדו לפני העדה למשפט' מאי דרשי ביה?

ההוא מיבעי ליה לכדתניא: רבי עקיבא אומר: מנין לסנהדרין שראו אחד שהרג את הנפש שאין ממיתין אותו עד שיעמוד בבית דין אחר? תלמוד לומר: (במדבר לה, יב) [והיו לכם הערים למקלט מגאל ולא ימות הרצח] עד עמדו לפני העדה למשפט - עד שיעמוד בבית דין אחר.

תנו רבנן: (במדבר לה, כו) [ו]אם יצא הרוצח [את גבול עיר מקלטו אשר ינוס שמה] [פסוק כז] ומצא אתו גאל הדם מחוץ לגבול עיר מקלטו ורצח גאל הדם את הרצח אין לו דם] - אין לי אלא במזיד, בשוגג מנין? תלמוד לומר: 'אם יצא יצא' - מכל מקום. והתניא: במזיד נהרג, בשוגג גולה?! לא קשיא: הא כמאן דאמר אמרינן 'דברה תורה כלשון בני אדם', הא כמאן דאמר 'לא אמרינן דברה תורה כלשון בני אדם'. אמר אביי: מסתברא כמאן דאמר 'דברה תורה כלשון בני אדם', שלא יהא סופו חמור מתחלתו (סופו: צאתו חוץ לתחום; תחלתו: הרציחה): מה תחלתו במזיד נהרג בשוגג גולה - אף סופו במזיד נהרג בשוגג גולה.

תני חדא: 'אב שהרג [בנו] - בנו (השני) נעשה לו גואל הדם (נעשה גואל הדם של אחיו, והורג את אביו)', ותניא אידך: 'אין בנו נעשה לו גואל הדם'; לימא הא (דתניא נעשה) רבי יוסי הגלילי (היא, דאמר מצוה לגואל הדם) והא רבי עקיבא? ותסברא בין? למאן דאמר 'מצוה' בין למאן דאמר 'רשות': מי שרי? והאמר רבה בר רב הונא, וכן תנא דבי רבי ישמעאל: לכל (לכל עבירות שבתורה) אין הבן נעשה שליח (בית דין) לאביו להכותו ולקללתו (לא להלקותו ולא לנדותו), חוץ ממסית: שהרי אמרה תורה (דברים יג, ט) [לא תאבה לו ולא תשמע אליו ולא תחוס עינך עליו] לא תחמול ולא תכסה עליו! אלא לא קשיא: הא (דתניא 'אין בנו נעשה גואל הדם') בבנו (של רוצח קאמר), והא (דתניא 'בנו נעשה לו גואל הדם') בבן בנו (בבנו של הרוג קאמר, שהוא בן בנו של רוצח, ואינו מוזהר על כבודו [אולי צ"ל: 'על חבורתו']?).

משנה:

אילן שהוא עומד בתוך התחום ונופו נוטה חוץ לתחום, או עומד חוץ לתחום ונופו נוטה בתוך התחום - הכל הולך אחר הנוף (אפילו הוא בעיקרו שבתוך התחום - הרי הוא כיוצא חוץ לתחום, ואם עיקרו חוץ לתחום ונופו בתוך התחום - אף העיקר קולט).

גמרא:

ורמינהי [משנה מעשר שני פ"ג מ"ז]: 'אילן שהוא עומד בפנים (בירושלים, ולענין אכילת מעשר שני בירושלים היא שנויה) ונוטה לחוץ, או עומד בחוץ ונוטה לפנים: מכנגד החומה ולפנים כלפנים, מכנגד החומה ולחוץ - כלחוץ' (אלמא: לא נופו שדינן בתר עיקר, ולא עיקר בתר נוף)? מעשר אערי מקלט קא רמית? מעשר - בחומה תלה רחמנא (דכתיב (דברים יב, יח) 'לפניה' אלהיך תאכלנו'), ערי מקלט - בדירה תלה רחמנא (דכתיב (במדבר לה, כח) 'כי בעיר מקלטו ישב'): בנופו מתדר ליה, בעיקרו לא מתדר ליה (ונופו ראוי לדירה יותר מעיקרו).

ורמי מעשר אמצער, דתנן [מעשרות פ"ג מ"י]: 'בירושלים (לענין מעשר) - הלך אחר הנוף; בערי מקלט - הלך אחר הנוף'?! אמר רב כהנא: לא קשיא: הא רבי יהודה והא רבנן, דתניא:

(מכות יב, ב)

'רבי יהודה אומר (לענין מעשר אמרה למילתיה): במערה הולך אחר פתחה (כולה פנים ופתוחה לחוץ - כלחוץ; כולה בחוץ ופתוחה לפנים - כלפנים); באילן הולך אחר נופו (ומתניתין דהכא ובריתא - רבי יהודה, ומתניתין דאילן שהוא עומד בפנים כו' - רבנן; ושינויא קמא ליתא). אימור דשמעת ליה לרבי יהודה גבי מעשר לחומרא: עיקרו בחוץ ונופו בפנים (הלך אחר הנוף לענין פדייה): כי היכי דבנופו לא מצי פריק

[שהרי זה בתוך ירושלים] - בעיקרו נמי לא מצי פריק; עיקרו מבפנים ונופו מבחוץ (הלך אחר הנוף לענין אכילה: דמישדי עיקרו בתר נופו, ואסור לאוכלו בעיקרו אלא אם כן פדאו מקודם שנכנס): כי היכי דבנופו לא מצי אכיל בלא פדייה - בעיקרו נמי לא מצי אכיל בלא פדייה (כלומר: היכי בעית לאוקמא להא דתניא "בירושלים הלך אחר הנוף כו"? כרבי יהודה? הניחא אי תנא בה חדא "בירושלים הלך אחר הנוף" ולא תנא בה "בערי מקלט הלך אחר הנוף" - מצית מוקמת לה כרבי יהודה, אבל השתא - מאן ציית לך? אימור דשמעת ליה לרבי יהודה גבי מעשר 'באילן הלך אחר הנוף' משום דאיכא למימר לחומרא: בין עיקרו בפנים ונופו בחוץ בין עיקרו בחוץ ונופו בפנים, דגבי מעשר איכא בין בפנים בין בחוץ חדא לחומרא וחדא לקולא: חומר בפנים מבחוץ: שבחוץ יכול לפדותו ובפנים אינו יכול לפדותו, דקלטי ליה מחיצות; וחומר בחוץ מבפנים: שאינו נאכל בחוץ בלא פדייה, ובפנים אוכלו בלא פדייה! ואיכא למימר כי אמר רבי יהודה 'הלך אחר הנוף' - לחומרא אמרה, כדמפרש ואזיל), אלא גבי ערי מקלט (על כרחך עיקרו בפנים ונופו לחוץ לא משכחת לה אלא לקולא): בשלמא עיקרו בחוץ ונופו בפנים כי היכי דבנופו לא מצי קטיל ליה - בעיקרו נמי לא מצי קטיל ליה; אלא עיקרו בפנים ונופו בחוץ: כי היכי דבנופו מצי קטיל ליה - בעיקרו נמי מצי קטיל ליה? הא גואי קאי?!

[## ועוד: בדברי רבי יהודה לא ניכר הבדל בין מערה לנוף אילן: במערה הכל אחר הפתח, ובעץ הכל אחר הנוף! אך יש לומר שיש לחלק: באילן יש הבדל ניכר בין גזע העץ לבין נופו, אך במערה - כל תוך המערה אחד הוא. ## ויש לשאול: מה דין בית הצמוד לחומת ירושלים, שהכניסה אליו מתוך העיר? האם הוא נחשב כמו מערה: הכל אחר הפתח? ומסברה נראה שהבית האטום כלפי חוץ הוא פשוט חשוב כחלק מהחומה?]

אמר רבא: אמר רבא: (לעולם כדקא משנינן: 'הא רבי יהודה והא רבנן': דלרבנן לא שדינן לא נוף בתר עיקרו ולא עיקרו בתר נוף, לא במעשר ולא בערי מקלט, כדקתני קמיינתא: 'מכנגד החומה ולפנים כלפנים'; ורבי יהודה פליג ואמר: 'שדי עיקרו בתר נופו' ודקאמר: דלמא לחומרא קאמר? - אנן נמי לחומרא אמרינן לה לענין מעשר, כדאמרן); (ולענין מקלט: היכא דעיקרו בחוץ ונופו בפנים - דחומרא הוא - שדי עיקרו בתר נופו, ואם רוצח בעיקרו - לא מצי קטיל ליה; והיכא דעיקרו בפנים ונופו בחוץ, דקאמר בה רבי יהודה 'הלך אחר הנוף' - לאו למישדי עיקרו בתר נופו ולמימר דכי היכי בנופו מצי קטיל ליה בעיקרו נמי מצי קטיל קאמר) בעיקרו (דבעיקרו שבפנים) דכולי עלמא לא פליגי דלא מצי קטיל; קאי בנופו ויכול להורגו בחצים ובצורות (והיכא דקאי רוצח בנופו שבחוץ ויכול גואל הדם לעמוד חוץ לתחום ולהורגו בחצים ובצורות), דכולי עלמא לא פליגי דמצי קטיל ליה (דלכולי עלמא נוף בתר עיקר לא שדינן); כי פליגי (דקאמר רבי יהודה 'הלך אחר הנוף') במהוי עיקרו דרגא לנופו (שיכנס גואל הדם בתוך התחום ויעלה דרך העיקר ויהרגנו בנופו קאמר): מר סבר הוי עיקרו דרגא לנופו, ומר סבר לא הוי עיקרו דרגא לנופו (וכי הך קולא אית ליה לרבי יהודה: דהא לאו עיקר שדי בתר נוף, אלא כל חד כדקאי).

רב אשי אמר: מאי 'אחר הנוף' (דקאמר מתניתין דהכא, וכן ברייתא בערי מקלט)? - אף אחר הנוף (ורבי יהודה היא, וכולהו לחומרא; ולענין מעשר - כדשנינן, ולענין מקלט: 'אף אחר הנוף' קאמר: דהיכא דעיקרו בחוץ ונופו בפנים - שדי עיקרו בתר נופו לחומרא, ולא תימא 'כדקאי קאי'; אבל היכא דעיקרו בפנים ונופו בחוץ - שדי נופו בתר עיקרו, ולא מצי קטיל בנופו; ומשום דבכולי גמרא שדינן נוף בתר עיקר - אצטריך הכא למימר דלענין מקלט זמנינן דשדינן עיקר בתר נוף לחומרא).

משנה:

הרג באותה העיר (רוצח שגלה לעיר מקלט וחזר והרג באותה העיר בשוגג) - גולה משכונה לשכונה (בתוך העיר, כי מן העיר אינו רשאי לצאת מפני רציחה ראשונה); ובן לוי (שהוא מיושבי העיר והרג בשוגג) - גולה מעיר לעיר (שהוא רשאי לצאת מן העיר שלא גלה שם).

גמרא:

תנו רבנן: (שמות כא, יג) [ואשר לא צדה והאלקים אנה לידן] ושמתי לך מקום [אשר ינוס שמה] 'ושמתי לך' - בחיין (כאן הבטיחו הקדוש ברוך הוא למשה שיצבה למצוה זו בחייו: שהבדיל שלש ערים); 'מקום' ממקומך (שתהא מחנה לוויה קולטת, ואף ערי מקלט יהיו ערי לוויה); 'אשר ינוס שמה' - מלמד שהיו ישראל מגליין במדבר [## מניין? 'ינוס' לשון עתיד!?! אולי משום שבפסוק בספר שמות אין איזכור של ביאה לארץ, או נחלה, כמו שיש בפרשות גלות הרוצח האחרות]; להיכן מגליין? למחנה לוויה; מכאן אמרו: 'בן לוי שהרג גולה מפלך לפלך (פלך = מדינה), ואם גלה לפלכו - פלכו קולטו'.

אמר רב אחא בריה דרב איקא: מאי קרא (דפלוכו קולטו? ודמתניתין נמי, דקתני 'גולה משכונה לשכונה')? - (במדבר לה, כח) כי בעיר מקלטו ישוב [עד מות הכהן הגדל ואחרי מות הכהן הגדל ישוב הרצח אל ארץ אחוזתו] - עיר שקלטו כבר ('בעיר מקלטו' קרא יתירא הוא, דמצי למכתב 'כי שם ישוב').

משנה:
כיוצא בו: רוצח שגלה לעיר מקלטו, ורצו אנשי העיר לכבדו - יאמר להם: רוצח אני! אמרו לו: אף על פי כן (אנו רוצים לכבדך) - יקבל מהן, שנאמר (דברים יט, טז) וזה דבר הרוצח [אשר ינוס שמה וחי אשר יכה את רעהו בבלי דעת והוא לא שנה לו מתמל שלשם].

(מכות יג, א)
[המשך המשנה]
מעלים היו (הערים) שכר ללויים (שרוצחים שוכרים מהם את בתי הדירה) - דברי רבי יהודה; רבי מאיר אומר: לא היו מעלים להן שכר. וחוזר לשררה שהיה בה (אם היה נשיא או ראש בית אב - חוזר לגדולתו כשישוב לעירו במיתת כהן גדול) - דברי רבי מאיר; רבי יהודה אומר: לא היה חוזר לשררה שהיה בה.

גמרא:
אמר רב כהנא: מחלוקת בשש (ערי מקלט), דמר סבר (במדבר לה, יב) (לרוצחים נאמר): [והיו] לכם [הערים למקלט מגאל ולא ימות הרצח עד עמדו לפני העדה למשפט] לקליטה; ומר סבר: 'לכם' לכל צרכיכם, אבל בארבעים ושנים - דברי הכל היו מעלין להם שכר.
אמר ליה רבא: הא ודאי 'לכם' - לכל צרכיכם משמע;
אלא אמר רבא: מחלוקת בארבעים ושנים, דמר סבר (במדבר לה, יב) [ואת הערים אשר תתנו ללויים את שש ערי המקלט אשר תתנו לנשם שמה הרצח] ועליהם תתנו [ארבעים ושנים עיר] - כי הנך לקליטה, ומר סבר 'ועליהם תתנו' - כי הנך: מה הנך לכל צרכיכם - אף הני נמי לכל צרכיכם, אבל בשש - דברי הכל לא היו מעלים להן שכר.

חוזר לשררה שהיה בה [דברי רבי מאיר; רבי יהודה אומר: לא היה חוזר לשררה שהיה בה]:
תנו רבנן: ' (בעבד עברי כתיב כשיוצא חפשי בשש או ביובל) (ויקרא כה, מא) [ויצא מעמך הוא ובניו עמו] ושב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו ישוב - למשפחתו הוא שב, ואינו שב למה שהחזיקו אבותיו (לשררה) - דברי רבי יהודה; רבי מאיר אומר: אף הוא שב למה שהחזיקו אבותיו: 'אל אחוזת אבותיו' - כאבותיו (סיפא דמילתיה דרבי מאיר היא, ומביא ראייה לדבריו מסוף המקרא שחוזר לגדולתו, שנאמר 'ואל אחוזת אבותיו' - אל כל חזקת אבותיו); וכן בגולה (כמחלוקת בעבד עברי - כך מחלוקת ברוצח שגלה וחוזר במיתת הכהן): (ומהכא יליף: ד) כשהוא אומר 'ישוב' (קרא יתירא, דמצי למכתב 'ושב אל משפחתו ואל אחוזת אבותיו' ולשתוק) - לרבות את הרוצח (דמופנה לדון הימנו גזירה שוה: נאמר כאן 'ישוב' ונאמר ברוצח 'ישוב' הרוצח אל ארץ אחוזתו' כדמפרש ואזיל: מאי 'וכן בגולה'? ומסקנא: גמר 'שיבה' 'שיבה' מהתם).
- מאי 'וכן בגולה'?

כדתניא (במדבר לה, כח) [כי בעיר מקלטו ישוב עד מות הכהן הגדל ואחרי מות הכהן הגדל] ישוב הרוצח אל ארץ אחוזתו - לארץ אחוזתו הוא שב, ואינו שב למה שהחזיקו אבותיו - דברי רבי יהודה; רבי מאיר אומר: אף הוא שב למה שהחזיקו אבותיו: גמר 'שיבה' 'שיבה' מהתם.

הדרן עלך אלו הן הגולין